

חיפה

ביטאון העמותה לתולדות חיפה

דצמבר 2018

גיליון 16

משולחנה של העורכת

מוגש לכם בזאת גיליון מס' 16 של הביטאון "חיפה". הפעם מתמקדים רוב המאמרים בתקופות שבין שלהי המאה התשע-עשרה לבין שנות השלושים של המאה העשרים. כדרכנו, תמצאו כאן שילוב של מוקדי עניין וסגנונות מחקר וכתובה מגוונים.

את הגיליון פותח מאמרו של **פלט בר סתו** "ציורים והדפסים עתיקים של חיפה כמקור למחקר הסטורי". המאמר נלקח מתוך עבודת מחקר מקיף שהכין הכותב, והוא מבוסס על אוסף פרטי של ספרים והדפסים עתיקים של חיפה והכרמל מהמאה התשע-עשרה.

יגאל גרייבר מציג את השתלשלות העניינים שהביאה לבניית צינור הנפט עיראק-חיפה ואת השפעתו על העיר. גרייבר מתאר את ההכנות לבניית הצינור, את העבודות שנעשו בשטח ואת חגיגות הנפט שנערכו לכבוד הפעלתו.

ביה"ס הריאלי העברי היה ידוע באיכותו ובייחודו ומשך תלמידים מרחבי הארץ וממקומות שונים בעולם. **יעקב שורר** מתאר את הקמת הפנימייה (אינטרנט) לציודו של ביה"ס, את המדיניות החינוכית שהייתה נהוגה בה ואת הבניין שבו הוקמה. בשנת 2013, שנת המאה לביה"ס, נתגלו במבנה ציורי קיר נדירים. הציורים מסומנים בהדגשה בתמונה של חדר האוכל של הפנימייה.

יאיר ספרן ותמיר גורן מתמקדים בהחלטה על חידוש החגיגות של חג השבועות בחיפה ועל ניהולן בשנים 1930 - 1934. המיזם העלה את קרנה של העיר וצמח מחגיגה מקומית לחגיגה אזורית - עד שהופסק. שימו לב לדגש שניתן לחגיגות כפי שהוא מתבטא בתמונות שמופיעות על השער האחורי של הגיליון.

"ניחוח מקומי" של החיים בחיפה של פעם אנו מקבלים מסיפור מסע שמביא **יאיר ספרן**.

במדור "**חיפה - עיתונות של פעם**" מובאת הפעם הוצאה חד פעמית של "ידיעות ערב" - עיתון מקומי שיצא לאור ב-24.3.48. שימו לב לאזכור המוקדם של ממשלה יהודית, להבאת ההחלטה לבצע מפקד אוכלוסין בחיפה, לדיון על הקהילה העברית בחיפה במציאות של עיר מעורבת ולפרסום הספר "היה היתה חיפה".

**קריאה נעימה,
ד"ר נצה שלף**

התוכן

ציורים והדפסים עתיקים

של חיפה כמקור למחקר היסטורי 4
פלט בר סתו

צינור הנפט עיראק חיפה - I.P.C 17
יגאל גרייבר

אינטרנט של שנות העשרים

בבית הספר הריאלי 22
יעקב שורר

פרי גני הנה הבאתי מלוא הטנא רב פאר -

חגיגות שבועות בחיפה 25
יאיר ספרן ותמיר גורן

מעשיות חיפה 28
יאיר ספרן

חיפה - עיתונות מקומית של פעם 30

הביטאון יוצא בחסות קרן ראובן ואדית הכט
המסייעת לפעולות תרבות ואמנות

ציטוטים מובאים כלשונם, ללא שינויים.
המקורות, עליהם מסתמכים המחקרים, נמצאים בידי המערכת ובידי כותבי
המאמרים.
© כל הזכויות שמורות לעמותה לתולדות חיפה.

העמותה לתולדות חיפה מייסודה של
ד"ר אביבה ברנע ז"ל, חברי ההנהלה:
דוד הנדל - יושב ראש
יגאל גרייבר
נסים וייסה
אמאל טובי
שולמית כנות
וליד כרכבי
עוזי נגיד
ד"ר יעקב סובוביץ
אלי רומן
מנהל אתר העמותה: **נסים וייסה**
אחראי מחשוב ומינהל: **שאול טוכטרמן**
חברי ועדת הביקורת:
אריה אילון, דוד פרידלנדר, יפה רבזין.

עורכת: ד"ר נצה שלף

המערכת: ד"ר תמיר גורן, יגאל גרייבר,
דוד הנדל, ד"ר ירון ג'אן, וליד כרכבי, בני נחשון,
יאיר ספרן, דוד פרידלנדר (העורך הראשון),
אלי רומן, יעקב שורר.

עיצוב הלוגו: אסתר לדין.

עורכת לשון: מירב רובן.

עיצוב והדפסה: מילניום איילון -
תשלובת טכנולוגיות דפוס בע"מ.

חיפה - ביטאון העמותה לתולדות חיפה
העמותה לתולדות חיפה, רחוב אלנבי 60,
ת.ד. 9052, חיפה, 3109003
טל. 04-8512855, פקס. 04-8522739
כתובת אתר אינטרנט: www.haifa.org.il
דואר אלקטרוני: haifahis@gmail.com

תמונת השער

ג'יימס קלארק, דיגי חיפה. באדיבותו של
פלט בר סתו, pelet.barstav@gmail.com

תמונת השער האחורי:

חידוש החגיגות של חג השבועות בחיפה
התמונות באדיבות מחברי המאמרים

דבר יושב ראש העמותה לתולדות חיפה

לחברי העמותה ושוחריה, שלום!

אירועי שנות ה-20 לפעילות העמותה הסתיימו ופנינו לעתיד. הפעילות השוטפת הענפה נמשכת ונעשית ע"י חברי העמותה בהתנדבות מלאה.

התצוגה בנושא תולדות הנצרות הוסרה והוחלפה בתצוגה נאה ורכת עניין, שתוכנה שחרור העיר חיפה במלחמת העולם הראשונה, במלאת 100 שנה לשחרורה, מפרי ביצועו של חבר העמותה אלי לירן. התצוגה מבוססת על מחקריו, הכוללים איסוף חומר רב ומגוון מארכיונים וממוזיאונים בארץ ובארצות חוץ, ביניהן אוסטרליה, בריטניה, גרמניה ותורכיה. תודות והערכה לאלי לירן.

בנוסף לתצוגה נערכו מספר טכסים הקשורים לנושא 100 השנים לשחרור חיפה, חלקם ביוזמת העמותה ובשותפות עם עיריית חיפה והשגרירות הודית. להלן מספר אירועים:

- אירחנו בעמותה משלחת הודית ובה, בין היתר, תת אלוף ג'ודה, שסבו השתתף בקרב על חיפה. במעמד זה הושק ספרו "רמחי ג'ודפור" ובו פרק מעניין אודות הקרב על חיפה. בנוסף, מר ערן תירוש, יו"ר העמותה למורשת מלחמת העולם הראשונה, הרצה על הנושא.
- נערך טכס הזיכרון לציון 100 שנה לקרב לשחרור חיפה. הטכס התקיים בבית הקברות הצבאי הבריטי לחללי מלחמת העולם הראשונה, ביוזמת העמותה, העירייה והשגרירות הודית. נציג העמותה הניח זר על קבר החללים ההודים.
- ביוזמת העמותה נערך בחיפה טכס חנוכת מצפור על שם החיילים ההודים. המצפור הוקם בדרך דורי, הצופה על שדה הקרב.
- התארחו בעמותה קצינים וחיילים מהגדוד ההודי המשרת ברמת הגולן במסגרת כוחות האו"ם. נציג העמותה ערך להם סיור מקיף בחיפה.

תודה והערכה למזכיר העיר, ברכה סלע, לסגנית המזכיר, אביבה שפיגל-שטיין, על שיתוף הפעולה בטכסי "המאה" לקרב על חיפה, וליגאל גרייבר, חבר הנהלת העמותה.

לכל החברות והחברים המתנדבים, המתמידים בפעילותם והתורמים להמשך קידום העמותה ולפיתוח פעולותיה, רוב תודות והערכה.

תודות לקרן על שם ראובן ואדית הכט על התמיכה בהוצאת ביטאון העמותה לתולדות חיפה, המהווה כלי חשוב ביותר להפצת מידע על מורשת עירנו חיפה.

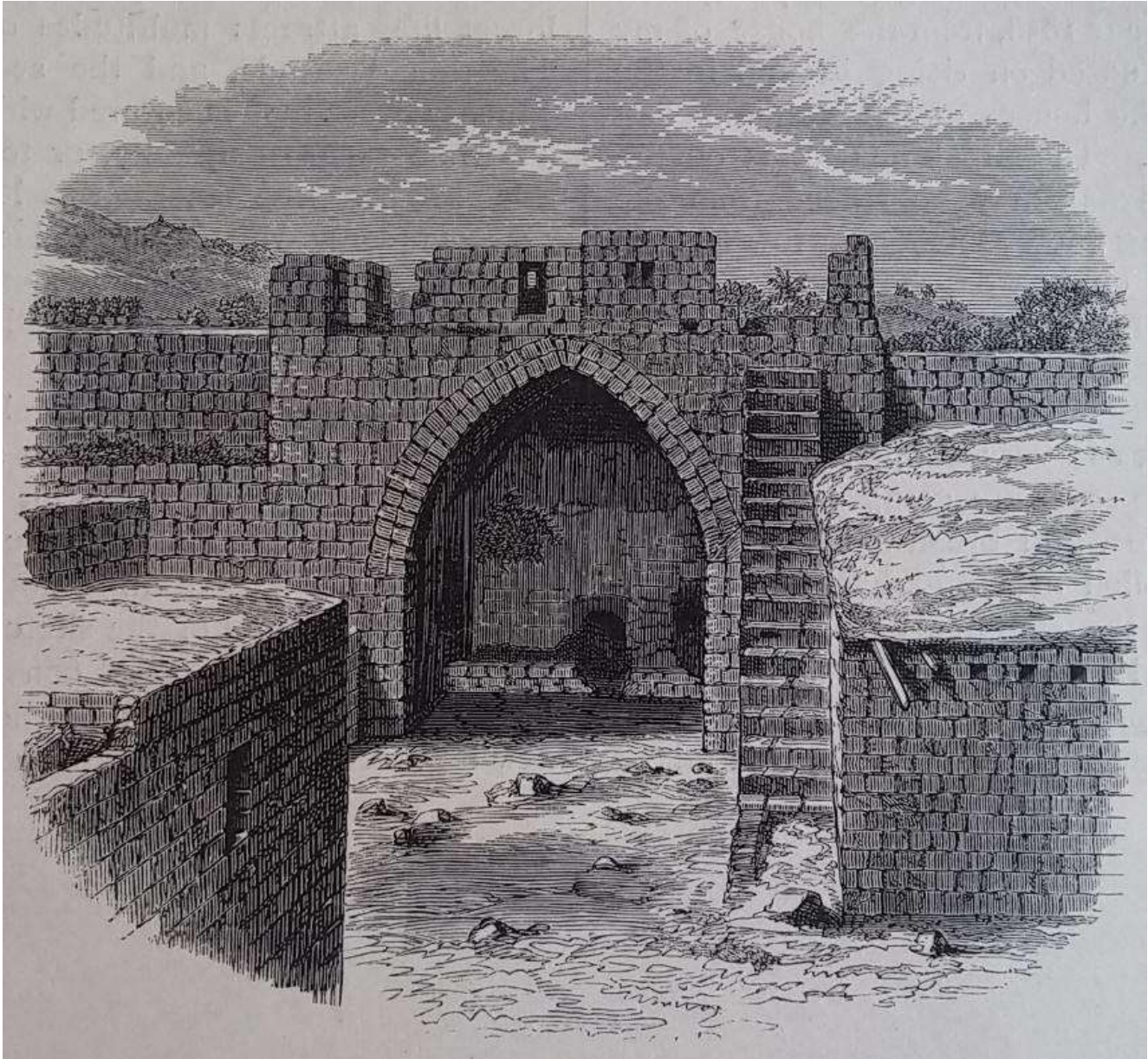
קריאה מהנה!

דוד הנדל
יו"ר העמותה

קול קורא

אנו שמחים להזמין חוקרות, חוקרים, תלמידות ותלמידי מחקר מתחומי מדעי החברה והרוח להציע לביטאון חיפה מאמרים, סקירות ורשימות פרי מחקריהם. היקף רצוי של מאמר כ-1000 - 2000 מילים. תפקידו של הביטאון לשמש במה מחקרית וציבורית השמה לה למטרה להעמיק ולהרחיב את הידע, הדיון והשיח ההיסטורי והתרבותי על סיפורה של העיר חיפה וסביבותיה בעבר. הביטאון עוסק בין השאר בתיעוד ובפרסום מקורות ראשוניים, סקירות של תהליכים היסטוריים, סוציולוגיים ואורבניים שאפיינו את העיר לצד הצגת מפעליהם של דמויות ואנשי מפתח הקשורים בסיפורה של העיר ותולדותיה.

***אין המערכת מתחייבת לפרסם את כל כתבי היד הנשלחים אליה.**

Rogers, Gate of Haifa from within the walls

ציורים והדפסים עתיקים של חיפה כמקור למחקר היסטורי

פלט בר סתו*

מבוא

הדפסי ציורים של חיפה והכרמל שובצו במאות הקודמות בספרי מסעות ומחקר, באלבומי ציורים ובעיתונים. הם היו פרי מכחולם של נוסעים וציירים שביקרו במקום, ונועדו לאייר את הטקסט ולהמחיש את חווית הביקור בארץ. לצד ההיבט האמנותי שלהם מתעדים הציורים את נופי העיר, את הטבע והאנשים, ויש להם ערך היסטורי כמקור נלווה או בלעדי לחקר ההיסטוריה הפוזיטיביסטית. הדפסים אלה הם תיעוד היסטורי ייחודי של נופים וארכיטקטורה שכבר אינם קיימים, וחשיבותם מתחדדת בשל היעדר תצלומים מהתקופות שבהן צוירו.

"חיפה העתיקה" שכנה בקצה הדרומי של מפרץ חיפה עד שנת 1761. אז הרס אותה שליט המקום, דאהר אל-עומר, ובמקומה בנה כשני ק"מ מזרחית לה את "חיפה החדשה", עיר מוקפת חומה ומעליה מבצר - הבורג'. חומות חיפה החדשה, שעריה והמבצר שמעליה לא שרדו את פגעי הזמן והאדם, ונופיה השתנו לעד. הדפסים עתיקים בני הזמן הם עדות חזותית יחידה למראם.

ההדפסים מבטאים גם רשמים אישיים של הצייר ומלמדים בכך על השקפתו הדתית, החברתית והאומנותית, ועל תפיסת העולם של החברה שבתוכה חי ופעל. מרכיביהם האובייקטיביים והסובייקטיביים של ההדפסים מייצגים אמת היסטורית, והאתגר שלנו הוא לשייך את אותה אמת למציאות או לאידיאולוגיה המבוטאות בציור.

בכתיבת מאמר זה נעזרתי באוסף פרטי של ספרים והדפסים עתיקים של חיפה והכרמל מהמאה ה-19. כשניתן, צירפתי להדפס את הטקסט המקורי שנלווה לו, כדי לקבל תמונה רחבה של מיקומו ותרומתו הייחודית כעדות היסטורית.

התפיסה האוריינטליסטית של המזרח

נוף הטבע והנוף האנושי מקבלים באמנות ייצוגים שונים, על פי האידיאולוגיה של האמן. אין בכך בהכרח עיוות של המציאות, כי אם דגשים על רקע אישי, מקצועי ואידיאולוגי. לתפיסת המזרח וארץ-ישראל בעיניים מערביות יש ביטוי משמעותי גם בהדפסים של ציורי חיפה והכרמל, כשהמושג הבולט בדיון על כך הוא ה"אוריינטיזם". תחת מושג זה שוכנות שתי מגמות אידיאולוגיות שונות, זו של אדוארד סעיד וזו של יהושע בן-אריה. שתיהן מכירות בעובדה שתדמית המזרח השפיעה על ייצוגו ביצירות אמנות מערביות, וההבדל ביניהן הוא באופן שבו הן תופסות את הייצוג הזה ובהסבר שכל אחת נותנת למקור האידיאולוגי של ההשפעה. סעיד טוען כי ייצוג המזרח בשיח המערבי הוא שקרי ומגמתי, ועשוי מ"סטריאוטיפים גזעניים, אידיאולוגיים ואימפריאליסטיים" של אמנים שחלקם כלל לא ביקר במקום. אלה עיצבו תדמית מעוותת של המזרח ככנוע, נשי, זר ומקובע. דימוי זה, אל מול דימוי הנאורות, הצדק והכוח של המערב, נתן לגיטימציה מוסרית ומעשית לאידיאולוגיה אימפריאליסטית וקולוניאליסטית, ולמעשים שבאו בעקבותיה. בן-אריה, לעומתו, רואה את תיאור המזרח בעיני בני המערב כרומנטי, אוהד ואותנטי, ומציין כי מי שהשפיעו על הייצוג הזה היו מטיילים דתיים, סופרים וציירים בעלי אידיאולוגיה דתית ותפיסה רומנטית, וכן חוקרים פוזיטיביסטיים שחיפשו הסבר מדעי להיסטוריה של הארץ. אלה למדו לשם כך את עברה המקראי ואת ההווה שלה, את שפתה ואת אורחות חייה, כשהם מקווים ללמוד על ארץ-ישראל בתקופת המקרא באמצעות השלכת אופי המקום בזמנם על תקופות קדומות.

*פלט בר סתו, תושב חיפה, בוגר בהיסטוריה ובהנדסה ומוסמך במנהל עסקים. אוסף הדפסים עתיקים של חיפה ומפות עתיקות של ארץ-ישראל, חוקר ומרצה בתחום זה

ציורים של חיפה - הדגשים אובייקטיביים

העלמה מרי אליזה רוג'רס חייתה בחיפה בשנים 1855-1859 כשאחיה, אדוארד תומס, כיהן כסגן הקונסול של אנגליה בעיר. בקיאותה בשפה הערבית, סקרנותה וכושר אבחנתה הפכו אותה למקור ידע מהימן על נופי המקום ואוכלוסייתו. הציור של אחד משערי העיר והטקסט שלצדו לקוחים מכתבה שלה במגזין *The Art Journal* (1880) והם דוגמא לתיעוד היסטורי כולל של שערי חיפה החדשה, עם רחבת השער ואווירתה, מראה החומות מתוך העיר וחווית הקרבה אל השער טרם המעבר דרכו.

כך כתבה רוג'רס: "יש שני שערים בחומות העיר. האחד מוביל לכיוון עכו והשני לכיוון המנזר המפורסם של הר הכרמל. הציור מתאר את השער השני והוא דוגמא טובה לשערים בחומות הערים בארץ. הם מורכבים ממגדל בעל חשיבות ועצמה מועטות מעל חלל מבואה מרובע בעל תקרה קמורה שבו ספסל אבן או שניים בעבור השומרים. המעבר דרך השער אינו ישיר, שני הפתחים המקומרים של חלל המבואה נמצאים בזווית ישרה האחד ביחס לשני, הם מספיק רחבים וגבוהים ומאפשרים מעבר גמלים עמוסים. כפי שרואים בתמונה, כדי לצאת החוצה משערי חיפה נדרש לפנות ימינה. דלת העץ המסיבית של השער, הנסגרת עם השקיעה, חבויה מתחת מעטה של לוחות ברזל".

הציור מבהיר את העובדה כי ה"מגדל" האמור אינו אלא חדר משמר קטן ונמוך קומה הבנוי מעל השער. רוג'רס התקשתה כפי הנראה בהגדרה הראויה לאותו מבנה, ובחרה במונח קרוב מתוך היכרותה עם חומות ערים אחרות.

דוגמא נוספת לעדות היסטורית חזותית ייחודית יש בציור של באר המים בגנים שבפאתי חיפה, הלקוח מהספר *Picturesque Palestine* (1883), שנחשב לחשוב שבספרי הציורים של ארץ-ישראל במאה ה-19. ערך אותו הקולונל צ'ארלס ווילסון, מראשי קרן המחקר הבריטית בארץ, וכתביו היו מטובי חוקריה. מאות הציורים בספר הם מעשי ידיהם של הארי פן וג'ון וודוורד, ששהו בארץ בשנים 1878-1879.

רוג'רס, בזכות המוניטין שלה, הוזמנה לכתוב את הפרק על הכרמל וחיפה, והטקסט שלה עם הציור הם תיעוד היסטורי מלא של גני העיר ובארותיה: "הגנים של חיפה נמצאים באזור נוח שבין חורשת הדקלים למורדות הכרמל ומשתרעים מקרבת השער המזרחי של העיר ועד ואדי סלמן [הסתעפות מנביעת עין סעדיה שזרמה צפונה מרגלי הכרמל אל הים] שערציו המתפתלים והלגונות שבו מעוטרים בגידולי עץ השמן וצמחי לבנדר והוא מלא אנפות ושלדגים..."

"עשינו את דרכנו בשעות אחר הצהריים הנעימות של אחד מימי אוקטובר, בנתיב קצר וצר בינות שיחי קקטוס... קול נעים של מפל מים משך אותנו אל עבר מאגר אבן הבנוי בגסות, מסביבו ישבה קבוצה של ערבים חובשי טורבן, מעשנים, משוחחים ואוכלים מלפפונים עסיסיים, ארוכים ובעלי קליפה גסה, שבהם הייתה חלקה זו מפורסמת. מים נפלו ... למאגר המים מתוך תעלה שהתמלאה מסדרה של כדי חרס שנקשרו בחבל מסיבי דקלים ושהסתובבו סביב גלגל שיניים אנכי שהניע ... חמור שעניו מכוסות. כשהגלגל החורק הסתובב, הכדים נטבלו במי הבאר, התמלאו במים ועם הגיעם לקצהו העליון של הגלגל התרוקנו אל התעלה. וכך שוב ושוב כל עוד החמור המשיך בסיבובו המונוטוני, מדורבן על ידי ילד קטן, יחף ומקל בידו... חור בתחתית חומת מאגר המים נפתח כל יום לפרק זמן מסוים, והמים זורמים לכיוון התלמים הקטנים והתעלות שחוצות את ערוגות הירק וכן מסביב לעצים".

מקריאה בטקסט לבדו קשה להבין את מבנה באר המים, וכשם שציור השער שבחומות חיפה נותן תובנות ייחודיות על מבנהו, גם כאן רק הציור יכול להסביר את צורת הבאר ואופן פעולתה, ללמד על מיקומה במישורי השדות שלרגלי הכרמל ולהמחיש את אוירת המקום.

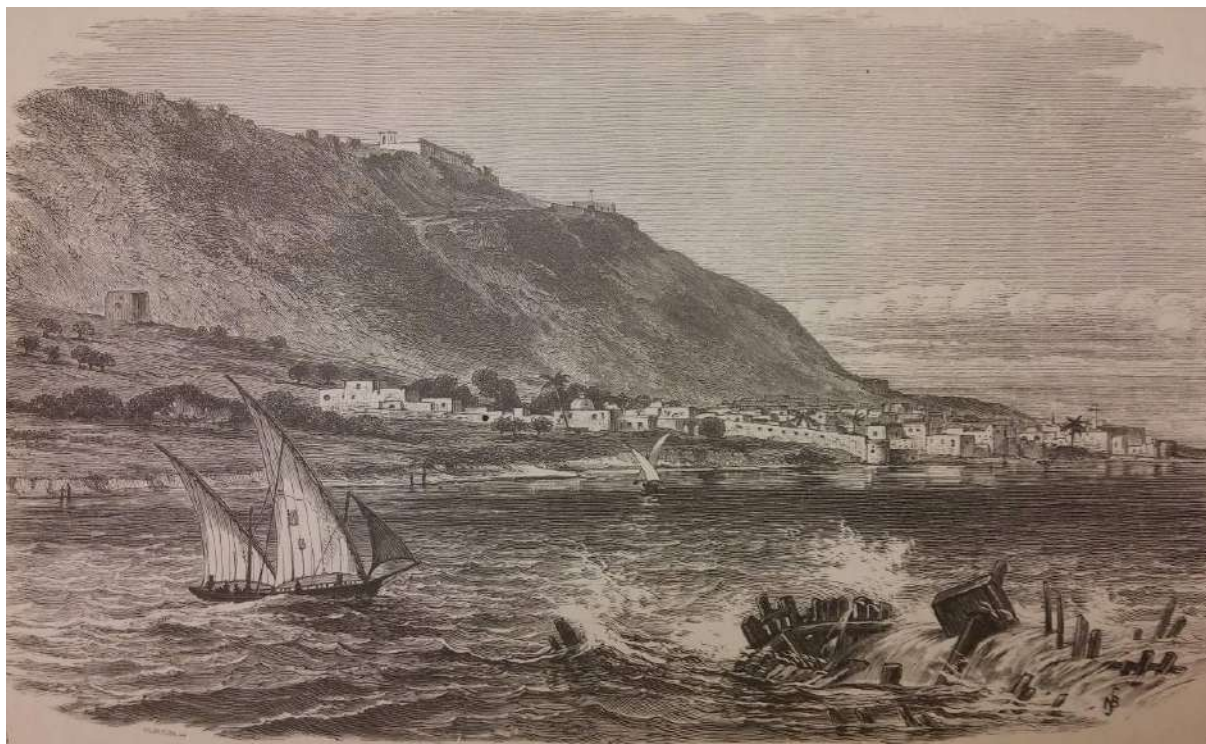
Harry Fenn, A wall in a garden of Haifa

המיסיונר וויליאם תומסון חי באזור מ-1833 עד 1879 והייתה לו היכרות אינטימית עם חיפה ותושביה. ספרו *The Land and the Book* (1882) שילב ציורים של מספר אומנים, הוכר כחשוב ונהנה מפופולריות רבה כבר בזמנו. הציור הבא, *Haifa and Carmel*, הלקוח מהספר, נותן חוויה של צפייה ריאליסטית בנופה הקדום של חיפה החדשה מכיוון המפרץ, והוא תיעוד חזותי של מבנה העיר כולה, של מיקומה למרגלות הכרמל ושל החומות והמבצר שמעליה.

שרידי הספינה הטרופה המופיעים בציור מעידים על תופעה שכיחה, שנגרמה משילוב של רוחות מערביות עם קרקע המפרץ הלא-יציבה, ושגבתה מחיר כבד מהספנים. תומפסון מספר על כך: "הבחנתי בכמה אניות טרופות לאורך החוף ואחת ממש קבורה במעמקי החול. היא בוודאות הושלכה לכאן בעקבות הסערה האחרונה. ממה נובע חוסר הבטיחות של הנתיב? שמעתי קברניטים מתלוננים כי קרקעית המפרץ אינה יציבה ולכן העוגן נסחף. לדעתי מקור הבעיה לכל כך הרבה אסונות הוא אופי החוף ופנים הארץ. רכס הכרמל הגבוה מתמשך ארוכות לכוון דרום-מזרח, ובינו לבין הרי הגליל שמצפון יש מעבר צר לכיוון מישור אשדראלון [עמק יזרעאל] שבו מתפתל נהר

הקישון בדרכו אל הים. צוק הכרמל עצמו נכנס אל המפרץ מכיוון צפון מערב. בעקבות המבנה הפיסקלי ... וכיוון זרימתו השטוחה של הקישון לרגלי ההר, סופות החורף מוסטות מהצוק אל המפרץ וחולפות על פני חיפה לכיוון דרום-מזרח בעוצמה אלימה. נתיב השיט מסוכן לחלוטין בעתות סערה הן מכיוון מערב ואף יותר מכך צפונה. אין שום סיכוי לגבור על הים, ובעת תאונה לכבלים או לעוגן, על האנייה לפנות מיד לחוף. לפיכך, אין לתהות על שרידי האניות הפזורים לאורך החוף ולאורך דיונות החול הנמתחות עד מעבר לאופק".

הציור מתאר גם את סירות הדיג הקטנות בעלות המפרשים המשולשים ששטו במפרץ. הוא מלמד שהכרמל היה שחון באזור זה ומתעד את רצועת החוף שהשתנתה לבלי הכר עם ייבוש הים ובניית הנמל.

Morison, Haifa and Carmel

ציורים של חיפה - הדגשים סובייקטיביים

שדרת הדקלים במבואות חיפה מוזכרת בתיאורים רבים, כמו למשל זה של תומסון הנוסע לעכו: "... מימינו חורשת דקלים מרשימה וציורית, הגדולה שראינו עד כה. הם גדלים כיחידים או בקבוצות של שניים ויותר לאורך הדלתה החולית, החל מבסיס הכרמל ועד המקבץ העשיר ביותר ליד שפך הקישון". אך למרות התיאור המפורט נשאר מקומה המדויק של שדרת הדקלים לא-ברור, והיא בגדר נוף עבר שאבד לעד.

הציור Mount Carmel, פרי מכחולו של וודורד, לקוח גם הוא מהספר Picturesque Palestine. הוא מתאר את שדרת הדקלים וממחיש את חווית הצעידיה לאורכה, מאיר את דיונות החול הגבוהות שלאורך המפרץ ונותן זווית ראייה נוספת על העיר כשהבורג' משקיף מעליה. בציור זה יש ביטוי אישי ברור, בזכות האווירה הרומנטית המלמדת על תפיסת האמן את קצב החיים והרוגע שבמקום. וודורד בחר לצייר את הנוף בשעות אחר הצהריים השקטות, כשמש חורפית עושה את דרכה אל מעבר לרכס והגמלים הפוסעים לבדם באיטיות מטילים צל ארוך על חולות המפרץ. בולטת העובדה הלא-טבעית של ים סוער לצד חוף שקט ושמים חסרי עננים, כאילו רצה האמן להמחיש

את הפער בין העולם החיצוני הסוער לבין החוף הרגוע המגלם את אידיאל הרומנטיקה המזרחית, אולי אפילו מרחב אוטופי.

Woodward, Mount Carmel

כיום, לאחר הקמת הנמל, לא ניתן לזהות את שפך הקישון. תומסון תיאר אותו כהפכפך, תוצר של מאבק תמידי בין זרמו לבין גלי הים: "הרוחות מסיטות את הגלים כנגד שפך הנהר ועם ירידת המפלס בעונה היבשה, גדות החול סוכרות את הזרם. הנהר מתפשט לכדי ביצה רחבה המחלחלת לאיטה אל תוך החול ובסופו של דבר, מוצאת דרכה אל הים".

ציור חציית הקישון לקוח מהספר (1838) *Syria, the Holy Land, Asia Minor & c. illustrated*, בהוצאת פישר אשר שלחה לארץ את הציירים, בהם גם ויליאם הנרי בארטלט.

שולבו בספר תיאורים והסברים של ג'ון קארן, שסייר באזור ב-1821. "התמונה מתארת את רצועת החוף בין עכו והר הכרמל, לא רחוק מהעיר הקטנה חיפה הנראית בתמונה מימין למרגלות ההר. מקום חצית הנהר הוא במרחק קצר משפך הנהר ומפלס המים בדרך כלל מגיע עד מעל לכרכי הסוסים. כשאנחנו חצינו אותו הוא היה עמוק ורחב יותר בעקבות הגשמים, והמים הגיעו עד לאוכף. הנהר זורם דרך חורשות דקלים, רימונים ושיחים ריחניים המקשטים את החוף ביופי מרהיב. הזרימה מהירה וצלולה למעט בעונת הגשמים. המראה מולנו היה מרשים - חומותיה הקודרות ומגדליה של חיפה על רקע קווי המתאר הארוכים ופסגותיו המקוטעות של הכרמל, כשקבוצות מעטות של ילדים מטיילים על החוף או נחים בצל הברושים שליד בית העלמין הסמוך".

הציור ממחיש אכן את המאבק בין זרם הנהר לגלי הים, את הנהר הרדוד ואת סכר החול שבשפתו, ומנכיח לצופה את נופה הקדום של חיפה. גם כאן אפשר להתרשם מהביטוי האישי של האמן ומתפיסתו את המזרח כאקזוטי, רומנטי ורגוע.

Bartlett, Ford of the River Kishon, Bay of Acre

הצייר הבריטי הנרי אנדרו הרפר שהה בארץ במסגרת פעילותו בשירות קרן המחקר הבריטית, ורבים מציוריו מעטרים את הספר *The Picturesque Mediterranean* (1890). בציור בית הקפה שבחיפה, וגם בטקסט הנלווה, משתף אותנו הרפר בחוויה הייחודית של השהות במקום, שיש בו שילוב אקזוטי של הזנחה, רומנטיקה וזמן אין סופי.

”אם נרצה לחוש את השילוב הייחודי של המזרח - ציוריות ועליבות, הדר וטינופת, הדרך הטובה ביותר היא ללגום את כוס המוקה שלנו ולעשן את ה'לטקיה' שלנו בבית הקפה שמחוץ לחיפה. פלטפורמה גדולה ורעועה על גבי כלונסאות, מעקה גס וגג עשוי טלאים של לוחות עץ ובד, מוצל מהשמש על ידי סבך עצי דקל ומביט על המפרץ לכיוון עכו. החוף שממול זרוע בשלדיהן ... המזדקרים בקדרות של סירות חופים רבות שנקלעו לסערות פתאומיות מהמערב. הרצפה מורכבת מלוחות עץ שביניהם מרווחים רבים. האורחים ישובים על מחצלות קש ושומרים על קשר עין עם הגמלים שלהם הכורעים למרגלות בית הקפה. ברקע ניחוחות הקפה והנרגילות הפרימיטיביות המוגשות. הנרגילות בנויות מדלעת ששני קני סוף מוכנסים זקופים לתוכה, האחד משמש כפייה והשני עם מקטרת חמר אדומה משולבת בקצהו”.

הן הטקסט והן הציור משקפים יחס אמביוולנטי של הרפר כלפי המקום, רתיעה מעליבותו ובה בעת משיכה לרומנטיקה ולשלווה שיש בו, עד שאפילו הגמלים משתרעים למנוחת צהרים על החוף. התיאור ממקור ראשון, של מי שישב בבית הקפה בעצמו, חושף אותנו בעקיפין לעובדות חשובות נוספות, למשל עצם קיומו של מוסד חברתי כזה, מיקומו, מבנהו ואורחיו, וכן האווירה שבו ותרבות הפנאי של בני המקום.

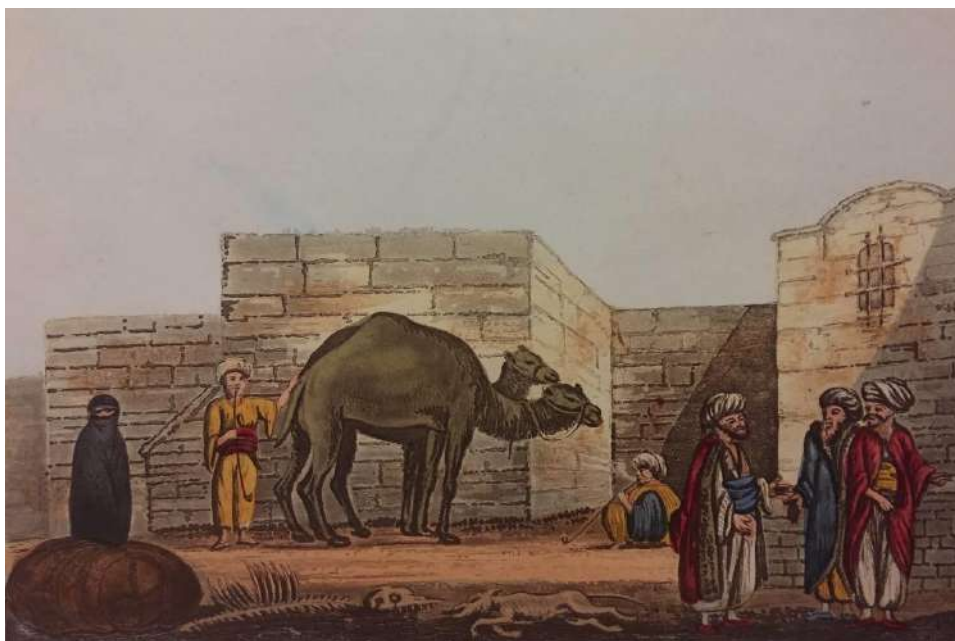
Harper, Acre, from the Coffee House at Haifa

לתיעוד הארץ תרמו גם מלחים ואנשי צוות מהאניות של ציי המעצמות בים התיכון. הם ירדו לסייר בחוף בעת עגינתם, ותיאוריהם הם קפיצה לאווירת הזמן והמקום. אחד מאלה היה וויליאמס קופר, צייר וכומר בריטי, שהגיע לחיפה בינואר 1799 במסגרת תפקידו ככומר הספינה המלכותית Swiftsure.
 ציור הרחוב בחיפה לקוח מספרו -

A Selection of Views in Egypt, Palestine, Rhodes, Italy Minorca, and Gibraltar (1822).

ותיאור הביקור לקוח מספר אחר שלו -

A Voyage up The Mediterranean in his Majesty's ship the Swiftsure (1802).

Cooper,
 A street in Caiffe

...למחרת עגנו בקרבת הקצה הדרומי של המפרץ, כמייל וחצי מהעיר חיפה הממוקמת למרגלות הר הכרמל. מקום זה הוא בוודאות האוסף האומלל ביותר של מגורי אדם שראיתי מעודי. העיר כמעט מרובעת, מוקפת בחומה גבוהה, לא איתנה מדי, בפינות יש מגדלים מרובעים ובכניסה מכיוון חוף הים יש מבצר הבנוי באופן סביר יחסית. הרחובות הם דוגמא מעוררת אימה של אומללות אנושית: צרים מאד, מלאים בבובץ ובנוסף למחזה לא נעים זה - גוויות של כלבים, סוסים ואף גמלים מרקיבות במרחבים הציבוריים ולא מפונות משם. הבתים כולם בעלי גג שטוח, לרובם אין כלל ריצפה או חלונות ולמעשה אינם טובים מצריף עלוב...".

הציור מעביר את אוירת העיר ומעצים תחושות קשות העולות מקריאת הטקסט, אך למעשה הוא משקף עמדה אישית של קופר ומעורבות רגשית שלו במראה הקשה של העיר. הדבר הראשון המושך את העין בציור הם שני הגמלים שבמרכז האזור המואר, כשבדיוק מתחתיהם מושלכים פגר כלב ושלד של גמל, שניהם באזור המוצל של התמונה. זו כמעט הצגה של "לפני ואחרי" על שלביה השונים. האנשים שבציור מתעלמים לחלוטין מהפגרים למרות קרבתם אליהם. האדישות, השיח והעישון השלו מעצימים את אי הנוחות של המתבונן. השמיים בולטים בריקנותם ומנתקים את העיר מהקשר סביבתי. נוצרת קומפוזיציה לא-מאוזנת של עומס וכחלק התחתון, המושכים את המבט אליהם. סגנון הציור בסיסי וקונטרסטי, וולגרי ואפילו קשה. אולי הייתה זו עובדת היותו יורד ים מחוספס שהשפיעה על הציור, ואולי דווקא רגישותו הסביבתית, אך על כל פנים זה הוא ציור ייחודי בנושאו ובקומפוזיציה הקשה שלו, ובזכותו אנו לומדים גם על תפקודן הלוקוי של רשויות העיר.

תיעוד ביקורו של הקיסר הגרמני וילהלם השני

ב-1898 ביקר בארץ הקיסר הגרמני וילהלם השני, וביקורו סוקר ותועד בהרחבה בעיתונות העולמית. המגזין האנגלי The Graphic הוציא מהדורה מיוחדת עם ציורים של ג'יימס קלרק אשר ליווה את הביקור מטעם המגזין. הציור הבא שלו, הלקוח מאותו גיליון, הוא מבט מרתק על חיי דיגי חיפה והצצה לסביבת מגוריהם.

הציור הריאליסטי משקף את תפיסתו הרומנטית של האמן את אופייה של הסצנה המצוירת, המותירה בקורא תחושה של רוגע ושל זמן החולף לאטו. האיש שבמרכז התמונה יושב בכבודות, בוהה נכחו ומעשן להנאתו נרגילה, כשחברו עוסק בתיקון רשתות דיג בקפדנות וריכוז, ללא חופזה.

Clark, Fishermen in Haifa

גם המגזין The Illustrated London News הוציא מהדורה מיוחדת לכבוד ביקור הקיסר, ושלח את מלטון פריור לסקר אותו. ציורו של פריור מתאר את כיכר השוק המרכזית בחיפה ומעניק הצצה נדירה לתוככי המתחם העירוני עצמו. הציור מבטא את התרשמות הצייר מאווירת המקום: אפשר כמעט להריח את הנרגילות, לחוש בצפיפות ולשמוע את המולת ההמון. עם זאת, קשה להתעלם מתחושה של ניכור ואי-נוחות העולה מהציור ומשקפת אולי תפיסה מתנשאת וגזענית. המון האדם שברקע מתואר בסגנון האימפרסיוניסטי שציירים רבים החלו לאמץ אז, בניגוד לפרטים המדויקים של הדמויות הקרובות. שתי נשים לבושות בלבן בוחק מימין, ושלוש דמויות הבולטות בלבוש שחור - חייל או שוטר במדים מימין, ערבי עם כאפיה משמאל ויהודי הנראה כמו קריקטורה אנטישמית, יושב במרכז ההתרחשות ועושה את עסקיו בלב השוק. הדמויות הללו, המפוזרות בשורה הראשונה, מושכות את העין המרצדת ביניהן בחוסר שקט, אולי כרמז לתחושת האמן.

דמות היהודי, ומה שנראה כעיסוקו בשוק, מעלים תחושת ניכור ואי-נוחות העולה גם משאר הדמויות בציור. במיוחד משקפות זאת דמותו של הערבי העומד ליד "שולחן העסקים" ומביט ביושביו בחשדנות, חזהו מנופח ועמידתו תוקפנית, וכן שתי הנשים בלבן בפינה הימנית, ידיהן משולבות על חזן וגבן מופנה אל השוק בניכור. תחושת ההתנשאות עולה מעצם אווירת הכאוס הכללי ומהמראה הנחשל של המקום.

Prior, The Market Square, Haifa

הציור הבא, Mount Carmel with Haifa, לקוח מהחוברת "תמונות ארץ הקודש" של הצייר ג'וזף פרלברג, שהתלווה לפמלייתו של הקיסר. הציור ממחיש את ההשפעה שהייתה להר ולעברו ההיסטורי על האמן. הוא בחר להוסיף נופך קדום לחיפה ולכרמל באמצעות שילוב של שרידי מבנה עתיק בפינה השמאלית של הציור. שרידים אלה אינם קיימים באמת, אך נוכחותם אוצלת על המקום הוד קדומים ומלמדת כי בבסיס יצירתו של פרלברג נמצאת חשיבותו ההיסטורית של המקום.

Perlberg, Mount Carmel with Haifa

פרלברג, יחד עם ג'יימס קלרק ומלטון פריור, מאפשרים לנו לעמוד על טיבה של החוויה הסובייקטיבית - **שלושה אמנים שתיעדו את אותו ביקור באותו מקום ובאותו זמן, ועשו זאת באופן שונה תוך הדגשים שונים של המציאות, עדות לחוויה ולתפיסת עולמם האישית.**

ציורי הכרמל

הכרמל, על עברו ההיסטורי והמקראי, הקסים רבים מהמטיילים באזור. הם ביטאו זאת בטקסטים עשירים בציטוטים מהמקורות ובציורים דרמטיים של ההר, המביעים חוויה היסטורית ודתית עוצמתית. מציורי הכרמל אפשר ללמוד על תמונת עולמם של האמנים, לחוש כיצד חוו את המפגש עם ההר ואיך יצקו את רגשותיהם לציורים. דוגמה לכך הוא ציורו הקודם של פרלברג, Mount Carmel with Haifa.

ציור הסופה בכרמל לקוח מהספר (1844) A Survey of the Holy Land; its Geography, History and Destiny. הציור מתבסס על רישום מוקדם יותר של קפטן א' פיצמוריס שביקר בארץ במרץ 1833. הטקסט עצמו, כפי שמעיד המחבר, לקוח מספר בשם "מסעות במזרח" שפרסם ב-1832 אלפונס דה למרטין, פוליטיקאי, סופר ומשורר צרפתי: "הופתענו על ידי סערה באמצע היום. לעיתים נדירות חזיתי בדבר כל כך נורא. העננים התרוממו כמגדלים

הניצבים מעל פסגת הר הכרמל ובמהרה עטפו את שרשרת הפסגות הארוכה של ההר. ההר עצמו שעד לפני רגע היה שלו ובהיר, שקע בנחשולים מתגלגלים של חשיכה המתבקעת לפרקים על ידי רצועות אש. תוך רגעים ספורים קרס וצנח כל האופק, תוך שהוא מתכנס וסוגר עלינו. לא נשמעו קולות הברק המכה כי אם גלגול אחד מתמשך, נורא ומחריש אוזניים כשאגת גלי הים על החוף בעת סופה אלימה. הברקים התפרצו כמבול אש הניתך מהשמיים מעל צדדיו השחורים של הכרמל, עצי האלון שעל פסגות ההר ואלה שעל הגבעות שלצדנו התכופפו כקנה סוף. הרוח שהשתוללה בגיאיות, הייתה מעיפה אותנו אלמלא נטשנו את סוסינו ומצאנו מחסה מאחורי סלעים בפיסת קרקע נסתרת מהמבול. העלים היבשים הועפו על ידי הרוח וחגו סביב ראשנו כעננים ואת ענפי עצים כרתה הרוח והם נערמו סביבנו. נזכרתי בתנ"ך ובנפלאותיו של אליהו, הנביא המשמיד, על הר זה."

הן הציור והן הטקסט משוללים כל קשר לגיאוגרפיה האמתית או למזג האוויר בכרמל. הצייר המשיך את הקו של פיצמוריס, בתוספת כתר עננים על ראש ההר ומחזה ברקים הניתזים ממנו, וההר עצמו מצויר כגבוה ופראי, עם רכסים חדים המזכירים את נופי סיני. גם תיאור הסופה אינו דומה ליום גשום בכרמל. למרטין נזכר בנפלאותיו של אליהו, אך דבריו מזכירים יותר תיאורים מקראיים של מעמד מתן תורה. נראה שהן הצייר והן הכותב חוו בביקורם במקום את אירועי המקרא כפי שקראו והכירו, ושניהם שיקפו בציור ובטקסט אירוע מפעים שמקורותיו באמונה דתית ולא באירוע מציאותי.

after Fitzmaurice, Mount Carmel In a Storm

סיכום

ראינו כיצד הדפסים עתיקים של חיפה מהווים מקור תיעוד ייחודי ולעיתים בלעדי של נופים אורבניים, נופי טבע ואדם שאבדו לעד - מראה העיר על חומותיה, מראה החוף ונהר הקישון שבקרבתה, מבניה, רחובותיה ואנשיה. כן ראינו כיצד ההדפסים והטקסט הצמוד להם מעשירים האחד את השני ומעשירים אותנו בחוויה היסטורית מוחשית של המקום, מראהו ואופיו.

ראינו גם שתפיסת עולמם של האומנים, תפיסת העולם של תקופתם ומגמות אידיאולוגיות שרווחו בזמנם, קיבלו ביטוי בייצוגים הסובייקטיביים. בחינת התיאור של חיפה, נופיה ואנשיה בציורים שסקרתי, מעלה כי רובם מדגיש אלמנטים רומנטיים, היסטוריים ודתיים. מכאן אנו לומדים שהמגמה הדומיננטית בייצוג זה הייתה שילוב של תדמית רומנטית עם מטען דתי והיסטורי, ופחות תפיסה של ניכור והתנשאות. דבר זה אינו מפתיע, כי האזור היה חלק מארץ הקודש ונקודה ייחודית במזרח בכללותו.

ההיסטוריון קאר טען כי הבנתו של ההיסטוריון את העבר היא תוצר של יכולתו לשחזר את מחשבות האנשים שאותם הוא חוקר. לאור אמירה זו, חשוב לזכור כי כשאנו משייכים לציור מסוים רומנטיקה, ניכור או כל יחס רגשי אחר, הדבר נובע מתחושתנו שלנו ומהמטען התרבותי והערכי שלנו, וכי לא הייתה זו בהכרח גם כוונת האמן.

רבים מהרעיונות שהוזכרו בהקשר להדפסים השונים, נכונים גם אילו היו מתייחסים לציור מקורי. ראוי לתת את הדעת על המייחד את ההדפסים שנידונו ועל חשיבותם היחסית - הדפסים אלו מוטים מלכתחילה לאוריינטציה תיעודית יותר מאשר אומנותית, בעיקר בגין המדיות בהן הם שולבו, ספרי מסעות ומחקר וכן מגזינים. צמידותם לטקסט מהווה גורם מעשיר ומתקף ותפוצתם הרחבה בזכות אותן מדיות חייבה את חידודם של הרעיונות האידיאולוגיים שבבסיסם ותרמה לחיזוקם.

לעיון נוסף :

1. בן-אריה יהושע, 'ספרות הנוסעים המערביים לא"י במאה הי"ט כמקור היסטורי וכתופעה תרבותית', קתדרה לתולדות ארץ ישראל, יד יצחק בן-צבי, יולי 1986, עמ' 159-188.
2. Ben-Arieh Yehoshua, *Painting The Holy Land*, Yad Izhak Ben-Zvi, Jerusalem 1997

צינור הנפט עיראק חיפה - I.P.C

יגאל גרייבר*

הקדמה

ביום שלישי, 22 בינואר 1935, נערכה בטרמינל חברת הנפט העיראקית שבמפרץ חיפה חגיגת "יום הנפט", לציון חנוכת צינור הנפט מקירקוק שבצפון עיראק לחיפה. במאמר זה תתואר הקמת הצינור והמתקנים בחיפה.

הרקע

ב-1914.1.8 פרצה "המלחמה הגדולה" שנקראה אחר כך מלחמת העולם הראשונה. רובה התנהל בצפון מערב אירופה, שם לחמו מעצמות המרכז (גרמניה, אוסטרו-הונגריה והאימפריה העות'מאנית) נגד מדינות ההסכמה (בעיקר בריטניה, צרפת ורוסיה). המזרח התיכון, שהיה ברובו בשליטה עות'מאנית, היה חזית משנית במלחמה זו. ב-16.5.1916 נחתם בלונדון הסכם סייקס-פיקו החשאי, לחלוקת שטחי האימפריה העות'מאנית במזרח התיכון לאחר שייכבשו על ידי בעלות הברית. במסגרת ההסכם דרשה בריטניה וקייבלה שליטה ישירה במובלעת מפרץ חיפה ועכו, כדי להבטיח את הובלת הנפט מפרס ועיראק. החל משלהי המאה ה-19 עברה בריטניה בהדרגה מייצור אנרגיה בפחם לשימוש בנפט. היא השתמשה בו הן לתעשייה והן לצרכי הצי הבריטי, זה שבזכותו הפכה ל"אימפריה שהשמש לא שוקעת בה לעולם". אורכו של תוואי שינוע הנפט מצפון עיראק לים התיכון, דרך המפרץ הפרסי, הים האדום ותעלת סואץ, היה כ-7,000 ק"מ. לעומת זאת, המרחק משדות הנפט בצפון עיראק לחיפה היה רק כאלף ק"מ, ולכן החליטו הבריטים להעדיף נתיב זה.

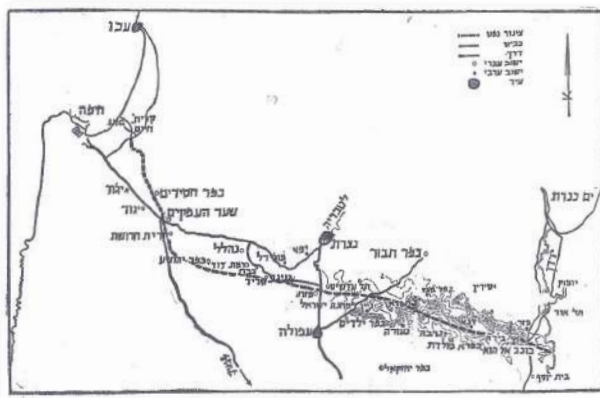
אם כך - גילוי הנפט בפרס ובעיראק בסוף המאה ה-19 היה אחד מהגורמים בקביעת הגבולות בהסכם סייקס-פיקו.

הקמת חברת הנפט העיראקית I.P.C

ב-1912 הקימו תאגידים בריטים, גרמנים והולנדים את "חברת הנפט הטורקית" - T.P.C, שמטרתה חיפוש נפט באזור מסופוטמיה. באפריל 1920 דנה ועידת סן רמו, שעסקה בחלוקת שטחי האימפריה העות'מאנית, גם במצבה המשפטי המורכב של החברה. ב-1925 ניתן לחברה זיכיון לחיפוש נפט בעיראק, ושנתיים לאחר מכן היא גילתה שדה נפט ענק בצפון עיראק, ליד הערים מוצול וקירקוק. גילוי השדה, שנקרא "באבא גורגור" (אבי האש), זירז את הצורך בהסדרת השאיבה באזור, וביוני 1928 חולקה הבעלות על חברת הנפט הטורקית לכמה חברות בינלאומיות, והוקמה "חברת הנפט העיראקית" - I.P.C על ידי בריטניה ועיראק. החברה עסקה בפיתוח שדות הנפט החדשים ובהעברת הנפט לחיפה ומשם לאנגליה.

תוואי צינורות הנפט לטריפולי ולחיפה

תוואי צינור הנפט בארץ ישראל

המאמר מתאר את ההסכמים הבינלאומיים שהובילו להקמת החברה, את תכנון בניית הצינור ואת ההשפעה של החלטות בינלאומיות על הפעילות הכלכלית בחיפה.

* יגאל גרייבר, חוקר ארץ ישראל, חבר הנהלת העמותה לתולדות חיפה

במפרץ נבנו מסוף, מכלים, מתקני שליטה, תחנות שאיבה ועוד. הונחו צינורות, הוקמו מחנות צבא ומנחתי מטוסים, ואפילו נמתח קו טלפון שקישר בין בגדאד לקהיר דרך חיפה.

צרפת, שעל פי הסכם סייקס-פיקו הייתה אמורה לקבל לשליטתה את צפון עיראק, הסכימה להעביר את השטח לבריטניה תמורת סיוע בריטי בדרישת הפיצויים מגרמניה בוועידת וורסאי (יוני 1919) ושותפות ברווחי חברת הנפט העיראקית. כשנדונו הקמת החברה ותוואי שינוע הנפט, דרשה צרפת להעביר את הצינור המתוכנן לביירות שבשליטתה, ולא לחיפה שבשליטה בריטית. כדי לרצות את שתי המדינות סוכם שיוקם צינור (הגדול ביותר במזרח התיכון באותה תקופה), שיצא משדה הנפט בקירקוק וימשך מערבה עד לעיר ח'דיתה (Haditha), שם יתפצל: זרועו הצפונית, שתיקרא קו ה-T, תוביל לעיר הנמל טריפולי בלבנון שבשליטה צרפתית, שם ייבנה טרמינל לנפט (ראו מפה). זרועו הדרומית של הצינור - קו ה-H - תוכננה להיסלל דרך צפון עבר הירדן לחיפה. בסך הכל היה אורכה המתוכנן של הזרוע הצפונית, מהיציאה מקירקוק ועד טריפולי, 848 ק"מ, ושל הזרוע הדרומית 992 ק"מ. קוטרו המתוכנן של הצינור היה 12 אינץ' (30.5 ס"מ), וכושר ההזרמה שלו כמיליון טון נפט בשנה בכל אחת משתי הזרועות.

הכנסת הצינור למימי מפרץ חיפה 1930

הנחת הצינור בעמק יזרעאל

ההכנות לבניית הצינור

בינואר 1931 חתמה חברת הנפט העיראקית על הסכם עם הנציב העליון הבריטי, ג'וזף רוברט צ'נסלור, שכותרתו "הסדרת מעבר השמנים המינרליים של I.P.C דרך הטריטוריה של פלשתינה". היה זה הסכם לשבעים שנה וגרסתו הסופית, לאחר שינויים, נחתמה באוקטובר 1933 על ידי הנציב העליון הבא, סר ארתור גרינפל ווקופ.

כבר בפברואר 1929 זימנה הוועדה המרכזית לבניין ערים בירושלים את ד"ר אסף ציפרין, מהנדס עיריית חיפה, לדיון בעניין הפקעת שטחים לצורכי חברת הנפט בארץ, כולל שינוי התשתית התחבורתית ואף הסטת נתיבו של נחל הקישון. המוסדות היהודים התנגדו להפקעת הקרקע, בשל הפגיעה באדמות הקק"ל המיועדות להתיישבות עברית, אך ההסתייגויות ברובן נדחו. לאורך תוואי הצינור הופקעה רצועת קרקע ברוחב של 15 מטרים. הממשל פרסם שורה ארוכה של צווים בעניין פעילות חברת הנפט העיראקית בארץ, החל מהפקעת קרקעות, המשך בהקמת מתקנים ומכלי נפט ועד לתנועת כלי הרכב של החברה בארץ. במסגרת צווים אלה הוענקו לחברה הטבות מפליגות.

העבודות על המיזם התחילו בעיראק במחצית שנת 1930. בעיראק ובירדן הוקמו מחנות אוהלים למניחי הצינור, וכן נבנו מעבורות על הפרת והחידקל למשאיות, ציוד ותשתיות נוספות הקשורות למיזם. באוגוסט 1932 הגיעו לנמל חיפה הצינורות הראשונים הועברו ברכבות לעמק יזרעאל ומשם לעיר מפרק שבצפון ירדן. החברה גם הביאה לארץ צי של משאיות להעברת הציוד המכני ההנדסי, שהיה מהמתקדמים בעולם.

העובדה שבחיפה תוכנן מוצא הצינור משכה לעיר חברות נפט בינלאומיות גדולות כמו "של", "סוקוני-ואקום", "מנטשף", "קווקז" ואחרות. הן קנו במפרץ חיפה שטחי קרקע נרחבים להקמת מתקניהן. חברת הנפט הטורקית-פרסית, שבבעלות בריטית, העבירה

עם פרוץ "המרד הערבי הגדול" הפך הצינור ליעד לפיגועים, שבעקבותיהם הוקמו ביוזמתו של אורד וינגייט "פלגות הלילה המיוחדות".

את מרכז פעילותה מביירות לחיפה ורכשה כאלף דונם במפרץ. חברת הנפט העיראקית שכרה את מלון וינדזור שבמושבה הגרמנית למשרדה, ובהמשך העבירה אותם לבניין שבנה עזיז כייאט ברחוב הגפן מספר 4 (כיום יש שם בית אבות).

העבודות בשטח

בתחילת אפריל 1933 נחנך בעמק יזרעאל, ליד קיבוץ עין חרוד, מחנה עובדים ובו עשרות אוהלי מגורים, חדר אוכל, מתקני שתייה ורחצה, מרפאה ותשתיות נוספות. העבודות החלו מיד, בתוואי שכבר סומן בשטח ושהצינורות הונחו לאורכו. בעוד מחפר "טרנצ'ר" חופר תעלה צרה בעומק של מטר, ריתכו הפועלים את חלקי הצינור זה לזה, ואחר כך ציפו את הצינור בזפת בעזרת מכשיר מיוחד. בשלב הבא הורם הצינור על ידי מנוף והורד אל התעלה, שכוסתה בעפר מהודק. במקומות שבהם הייתה הקרקע סלעית ואי אפשר היה לחפור בה, השתמשו הפועלים בחומרי נפץ.

בסוף אפריל 1933 הועבר מחנה העובדים מעין חרוד לכפר ברוך ובאמצע יוני, בתום העבודות בצפון ירדן, הועברו העובדים למחנה חדש ליד מחנה ישראל (קיבוץ דברת היום). בין הפועלים היו כ-750 ערבים וכארבעים יהודים. עוד קודם לכן החלה במפרץ חיפה, על הקרקעות שהופקעו, בניית מסוף וחוות מכלים לאכסון הנפט הגולמי שיגיע מעיראק. 44 מכלים של 12,000 קוב כל אחד נבנו שם, ולצדם מתקני שליטה ופיקוח, ומשרדים. באוגוסט 1930 הניחה חברת "של" עבור החברה העיראקית שני צינורות מקבילים, מהחוף למרחק של 750 מטרים בתוך הים. שם חוברו הצינורות בצינור גמיש למצוף שאליו אמורות היו מכליות הנפט להתחבר (בספטמבר 1945 הונחו שם עוד שני צינורות).

לאורך שני סעיפי הצינור, קו ה-T וקו ה-H, נבנו 12 תחנות שאיבה (בוסטרים) להזרמת הנפט בצינור. בכל אחת מהן היו שש משאבות דיזל של 500 כוח סוס כל אחת, וליד חלקן נבנו מחנות צבא ומנחתים להגנה עליהן (בין השאר גם השדות H2 ו-H3 הזכורים ממלחמת ששת הימים). לאורך הצינור נבנה קו טלפון עילי שחיבר את עיראק לחיפה. הוא נחנך בנובמבר 1935, ודרך המרכזייה של חיפה אפשר היה לנהל שיחות בין בגדאד לקהיר, עובדה שנוצלה מאוחר יותר על ידי שירות הידיעות של ההגנה. במחצית יולי 1934 הגיע הנפט לטריפולי שבלבנון, ונשלח במיכלית צרפתית לשני בתי זיקוק שנבנו במיוחד בצרפת.

חנוכת הצינור

ב-14 בינואר 1935 נערך בשדה הנפט בקירקוק טקס חגיגי שבו פתח מלך עיראק, גאזי הראשון, את המגוף המזרים את הנפט הגולמי מערבה לטריפולי (לקח לנפט עשרה ימים להגיע מצפון עיראק ליעדו). כאמור, היה זה צינור הנפט הגדול ביותר במזרח התיכון באותה עת, והטקס סוקר על ידי העיתונות העולמית. העיתון "דבר" דיווח למחרת: "נפתח פי הצינור - המלך גאזי פתח את הפקק מעל צינור הנפט וזרם נפט משדות מוסול יצא למסעו דרך חמש ארצות אל הים התיכון...". "ב"טיימס" הלונדוני נכתב בהתנשאות בריטית אופיינית: "המפעל מבחינה טכנית עשוי לשמש מקדם בארצות המפגרות האלה...".

ב-13 באוקטובר 1934 הגיע משלוח ראשון של 14,000 טון נפט לחיפה. הוא הועמס על מכלית שהמתינה לו ונשלח מיד לאנגליה. מאוחר יותר, לאחר חנוכת הצינור בקירקוק והגעת הנפט לחיפה, נקבע "חג הנפט" בעיר. ביום שלישי, 22 בינואר 1935, התכנסו כ-300 מוזמנים באהלים גדולים שהוקמו במסוף חברת הנפט במפרץ חיפה, ביניהם ראש העירייה חסן שוכרי וחברי מועצת העיר, אנשי דת ונכבדים יהודים וערבים. הנציב העליון סר ארתור ווקופ אמר בטקס: "בטוחני שפתיחת הצינור תהייה לתועלת גדולה ביותר לפלשתינה והארצות השכנות... כנציב עליון אני מאושר שבנמל חיפה נמצאות תחנות המטען האחרונות...". סר ג'והן קאדמן, יו"ר חברת הנפט העיראקית, אמר: "הארץ הזאת מכילה רק 40 מייל (כ-64 ק"מ) של הקו שלנו, אבל חשיבותה למפעלנו לא נמדדת רק במספר המיילין...". עיצובה של העיר חיפה, שהיה לה חלק חשוב במיזם צינור הנפט, נקבע אם כן לדורות הבאים על פי שיקולים אסטרטגיים וכלכליים של האימפריה שהשמש לא שוקעת בה לעולם.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הפכו מתקני הדלק ליעד להפצצות רצופות, אך הזרמת הנפט נמשכה עד אפריל 1948.

דואר היום 22.1.1935

חנוכת הטרמינל

יומיים לאחר מכן נערך גם בעמאן טקס חנוכת הצינור, בהשתתפות האמיר עבדאללה. לאחר כשנתיים, באוקטובר 1936, הוקמה החברה הבריטית (C.R.L - Consolidated Refineries Limited), שהחלה באוקטובר 1938 להקים בית זיקוק ליד המסוף של חברת הנפט העיראקית. בנובמבר 1939 הופעלה יחידת הזיקוק הראשונה מתוך השתיים שתוכננו.

ח ג הנפט בחיפה

הגציב העליזון מזרים את הנפט העיראקי לאניה העוגנת במפרץ

א"י וערכה במפעל הצנורות. — הצנורות משכינים שלום במדבר

אתמול נערך הטקס הרשמי שי' הוברטא הנפט, ע"י חברת הנפט העיראקית במפרץ זיפה.

על הכר הנדולה הזקם אוהל, לכבי' כל פני האורחים שהיה מקויטם כרגלי כל המדינות. לחגיגה באו המונטולים באריכת הממשלות, סקירי הממשלה הג' ברוזים וטנהלי החברה ופקיריה, ונכבי' ריב מכל הערות.

השתתפותם של היהודים והערבים לא היתה ניכרת כמעט.

מהיהודים השתתפו: מ. אוסישקין, א. רזין, מ. שרתוק, שבאג מירזשליים, פנחס רוננברג, מ. ג. לוי, ש. לוי, אליעזרוב, י. ויצמן, שכתי לוי, נתני' ווד, רוד הכהן, בינה, אטקס ובאי כח 8 חתונאים חקכריים.

מתעריבים השתתפו: ראש העירייה מר שוקרי, אוים קרמן, חמטי, משתונג, בוספלי ובאייכה העתונות הערבית.

נ"ץ קרמן את הנאום הבא:

כישעה 11 הניעו כל המוסמים ליד קום התגינה, בשורה ארוכה של אוטור מובילים שפלטא את כל הכביש והלך מהכבי.

כשעה 11.45 הניע ה. מ. הנציב העליזון וכלות יו"ר החברה סיר ג'התן קארמאן והמנהל המקומי של החברה מל רונסלי, נכנס אל בית המשאבות.

כל האורחים נחאספו מסביב למי הצנור, כמקום שהוקם סביב קול אשר ושמיל, את כל הפרטים המגיעים לחד רמת הנפט אל האניות.

כעבור רעים מספר חרים ה. מ. הג' ציב את היתות של המשאבה ואחרי חלופי אותיות (סינלליזציה) עם האניה "בריטיש פוליר" נשמע רעם המוטורים והנפט הזורם אל האניה הג'.

אחר כך נערכה טעודה-צחורים אחרי המעודה נשא יו"ר החברה סיר נ"ץ קרמן את הנאום הבא:

ני שאעשה את זה, הגני סומין את כול- כם להצטרף איי במסירת, ע"י חוד כעלתו, ברכות הצלחה לארעכם הנדולה.

אחרי קם הנציב העליזון ונשא את הנאום הבא:

ish Historical Press (www.jpess.org.il) Brought to you by: The National Library of Israel and Tel Aviv University

דואר היום 23.01.35

פעילות הצינור

באפריל 1936, שנה ורבע לאחר חנוכת הצינור בחיפה, פרץ בארץ "המרד הערבי הגדול" – מאורעות 1936-1939. צינור הנפט היה יעד מועדף לפיגועים, כשהקטע שנפגע בעיקר היה זה שבין בקעת הירדן לעמק יזרעאל, שם נהגו אנשי הכנופיות לחפור בלילות ולחשוף את הצינור, לחורר אותו ולהציתו. לבריטים נגרמו נזקים כבדים. בספטמבר 1936 הוצב קצין המודיעין סרן אורד צ'ארלס וינגייט בחיפה, במפקדת דיביזיה 5 האחראית על הלחימה בכנופיות בצפון הארץ. בראשית יוני 1938 הוא הגיש לפיקוד הבריטי תכנית מהפכנית למלחמה בטרור הכנופיות נגד צינור הנפט, ותכניתו אושרה. באותו חודש הוא הקים את "פלגות הלילה המיוחדות" שישבו בעין חרוד ומנו 18 חיילים וקצין בריטי, ו-24 לוחמים יהודים. היחידה הזו, שמנתה בשיאה 75 לוחמים יהודים וכארבעים קצינים וחיילים בריטים, הביאה לירידה דרסטית בפיגועים בצינור הנפט לפני שפורקה סופית בינואר 1939.

כזכור הקו לטריפולי התחיל לפעול ביולי 1934 והקו לחיפה באוקטובר 1934. עד למאי 1935 זרמו בצינורות אלה קרוב למיליון טון נפט גולמי. ב-1936 הגיעו לחיפה כ-100,000 טון יותר מאשר בשנה הקודמת, וב-1937 כבר עברו דרכה כמעט שני מיליון טון נפט, ששווי למעלה ממיליון וחצי ליש"ט. עד סוף 1937 הופקו מהבארות באזור קירקוק כארבעה מיליון טון נפט גלמי, כשבדצמבר 1938 בלבד הגיעו לחיפה 147,718 טונות. חברת הנפט העיראקית החלה לתכנן בנייה של עוד 11 מכלי ענק בחיפה, ומומחה צרפתי קבע בראיון עיתונאי: "החברה יכולה לספק נפט לאנגליה וצרפת במשך מאה שנים...!". לאור הצלחת המיזם דובר גם על בניית קו נוסף בצמוד לקו הקיים, וב-1945 נמסר כי הוא יהיה בקוטר של 16 אינץ' (40.6 ס"מ).

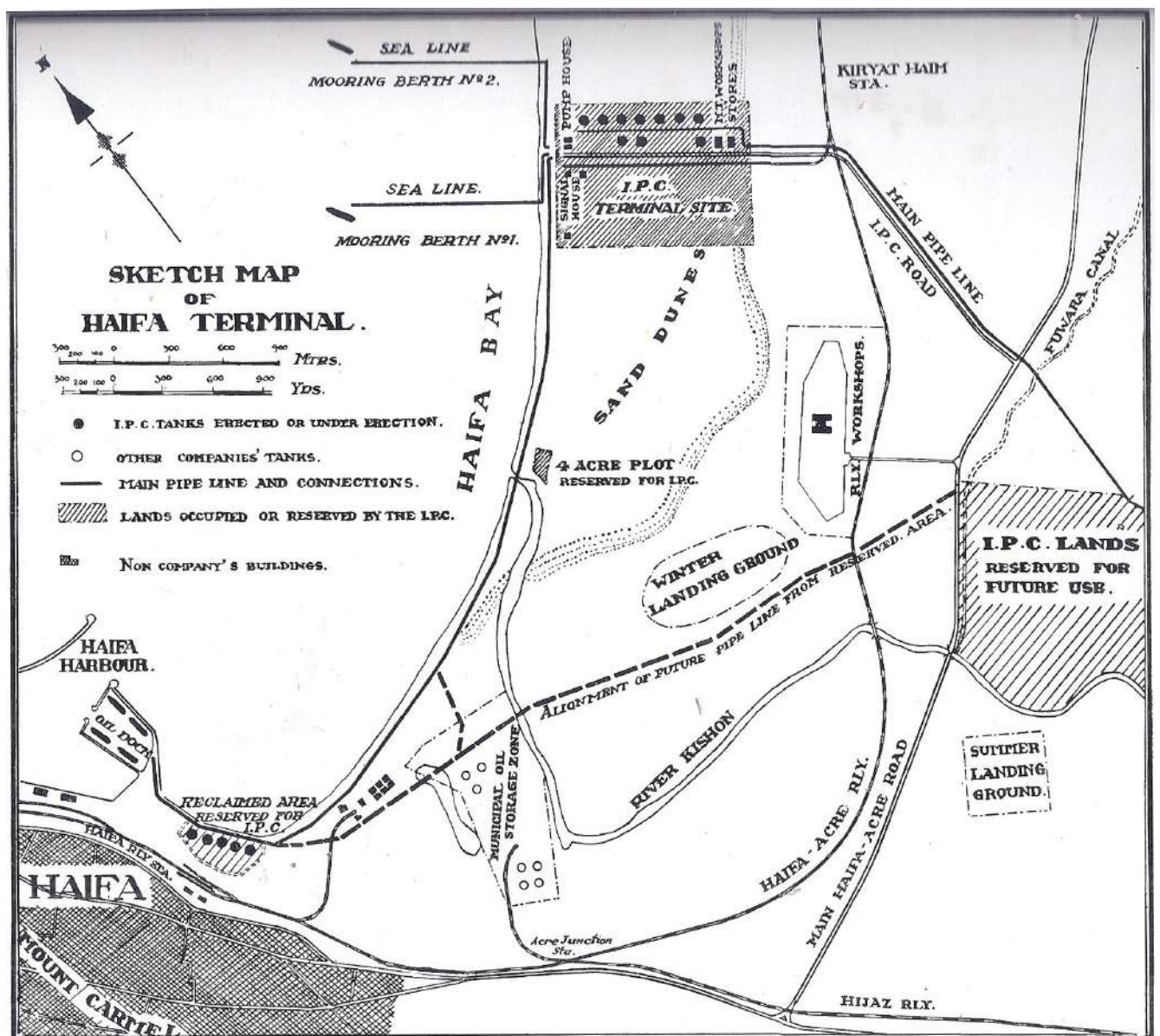
ב-1.9.1939 פרצה מלחמת העולם השנייה. ב-15.7.1940 בשעה 9:30 בבוקר היא הגיעה

לחיפה, כשחמישה מטוסים איטלקים שהמריאו מרודוס הפציצו את מתקני הדלק בעיר. באירוע זה נפגעו ישירות מיכל דלק ריק, ושניים נוספים נפגעו מרסיסים והחלו לבעור. בשנתיים שלאחר מכן הופצצו מתקני הנפט כ-25 פעמים על ידי מפציצים איטלקים, גרמנים וצרפתים, אך ייצור הנפט ושינועו, החיוניים כל כך למאמץ המלחמה הבריטי, לא נפגעו. גם לאחר נובמבר 1947, עם קבלת תכנית החלוקה באו"ם ופרוץ הקרבות בארץ, המשיך הנפט לזרום בצינור. רק בסוף אפריל 1948, כשלושה שבועות לפני הכרזת המדינה, נסגר המגוף והנפט העיראקי חדל מלהגיע לחיפה.

שרידי הצינור המקורי שהוצאו מהים במרץ 2017

עם הקמת המדינה ירשה חברת תש"ן (תשתיות נפט ואנרגיה) הממשלתית את מתקני חברת הנפט העיראקית. ניסיון אחרון לחדש את פעילותם היה במאוס 2003, כשעיראק נשלטה בידי הצבא האמריקני ושר התשתיות של ישראל, יוסף פריצקי, ביקש לבדוק אפשרות לחידוש הזרמת הנפט לחיפה. בינואר 2017 ערכה חברת תש"ן מבצע תת-מימי גדול לפי דרישת המשרד לאיכות הסביבה, שבו סולקו שרידיהם החלודים של הצינורות המקוריים שהותקנו על קרקעית הים ב-1930. הם הונחו על החוף כאגדרטה דוממת לפרויקט צינור הנפט הגדול והראשון במזרח התיכון.

מפת הטרימינל בחיפה

תודה לפרופ' ארנון סופר, למהנדס מיכאל וילנסקי ולעו"ד אלי רומן על עזרתם בהכנת המאמר, ולארכיון התמונות של העמותה לתולדות חיפה.

בית וולפסון

חדר האוכל

אינטרנט של שנות העשרים בבית הספר הריאלי

יעקב שורר*

בלב שכונת הדר הכרמל הייתה בשנות טרום המדינה מעין "קריית חינוך" גדולה, שכללה כמה מוסדות: הטכניון, בית הספר הריאלי, בית-ספר מקצועי (בסמ"ת), בית הספר "חוגים", ועוד. אחד מהמבנים המיוחדים והמעניינים שנותרו מאותו מכלול הוא "בית וולפסון" - בית אבן גדול ונאה שבו שוכנות כיום כיתות היסוד של בית הספר הריאלי, ושעליו נספר הפעם.

המבנה, שהוקם ב-1924 (לפני 95 שנים!), נבנה כפנימייה למגורי תלמידים שבאו מחו"ל או ממקומות מרוחקים בארץ, ללמוד בבית הספר הריאלי העברי ששמו נודע לתהילה. הפנימייה, שזכתה לכינוי "אינטרנט" (מהביטוי הלועזי internal housing), פרסמה את עצמה בעיתון "דואר היום" ב-13.3.1923, ובהמשך, במודעות נוספות. את רעיון הפנימייה הגה ד"ר ארתור בירם, מנהל הריאלי, שמינה את הגב' חנה טומשבסקי, המורה להתעמלות, למנהלת המוסד (כעבור זמן קצר הם התחתנו). בעת פתיחתה בפסח תרע"ג (1923) היו בפנימייה רק שבעה תלמידים, אך בסוף השנה הראשונה עלה מספרם ל-14. תחילה התגוררו התלמידים בחדרים שונים במבני בית הספר והטכניון, וגם בדירות פרטיות בהדר הכרמל, אך כבר באותה שנה הוצבו בחצר בית הספר שני אוהלים גדולים, לחדר אוכל וללינה.

המבנה הגדול שעליו נספר הוקם כעבור שנה, ב-1924. בדו"ח השנתי מ-1926 של בית הספר הריאלי העברי כבר דווח כי יש בפנימייה 43 חניכים, מארצות המוצא הבאות: מארץ ישראל - 17, מארצות הברית - 14, מדרום אפריקה - 4, משנחאי (סין) - 2, ומאנגליה, אוסטרליה, לטווייה, בלגיה, פולניה ורוסיה - תלמיד אחד מכל ארץ. בהמשך הדו"ח נכתב כך: "ראש מאוויינו הוא שהחניכים בני חו"ל ימצאו בפנימייה בתוך סביבה עברית חיה. אולם זה לא יתכן אלא אם כן בין החניכים יהיה מספר הגון של ילדי הארץ. הנהלת המוסד משתדלת ליצור את האפשרות שילדים מא"י, בעלי כשרון ותכונות מוסריות טובות יוכלו להתקבל במחירים זולים".

ניסיון שהוכתר בהצלחה גמורה נעשה ע"י הפנימייה בסוף שנת הלימוד תרפ"ו (1926): החניכים ומספר ילדים אחרים עלו לחיות על הר הכרמל במשך חמישה שבועות. "חיים משותפים אלה, חיי מחנה, פעלו לטובה על בריאותם ומצב רוחם של הילדים, ועזרו להתקרבותם אל מחנכיהם ולבינם לבין עצמם".

בשנים הבאות גדל הביקוש לפנימייה, ואז החלו לחשוב על הקמת בניין נוסף. ואולם, בעקבות מאורעות תרפ"ט (1929) והרעת המצב הכלכלי בעולם, פחת מספר התלמידים מחו"ל. בדו"ח השנתי לשנת 1928/9 פורסמה רשימת חברי הוועד החדש של "חברת פנימייה": ד"ר ת' זלוציסטי (יו"ר), ד"ר א' אוירבך, גב' ח' בירם, ד"ר כספרי וש' פבזנר (כולם מחיפה), ד"ר י"ל מאגנס, ע"נ מול וד"ר מכס שלזינגר (ירושלים), וט"ז מילר (רחובות). חוברת המידע של בית הספר הריאלי משנת 1938 מתארת מבנה גדול ומפואר: "הפנימייה נמצאת בבניין המכיל חדר אוכל גדול, חדרי שינה, חדרי עבודה, חדר מוסיקה, חדרי רחצה וכן תלמידים מחוץ לארץ יכולים לקבל ע"י בית הספר רישיון עליה לארץ".

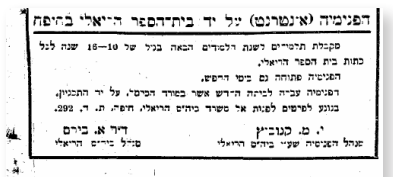
כיצד הושגו הכספים לבניית המבנה, לצידו, לאחזקתו ולהוצאות היום-יום? מדו"ח בית הספר עולה שכמחצית מהסכום ההתחלתי (והגדול) התקבל ממכירת ארבעה מגרשים בהדר הכרמל, שהיו שייכים לדוד וולפסון המנוח. הכסף הוקדש לבניין הפנימייה בתנאי שהבית ייקרא על שמו - "בית דוד וולפסון" - כפי שאכן היה. שאר הכספים גויסו מתרומות, כשבראש התורמים והמתרמים עומדים פבזנר, ד"ר זלוציסטי וזיגמונד הירש.

על חיי היום-יום בפנימייה, על משמעת הלימודים ועל היחסים בין המחנכים לתלמידים, אפשר ללמוד מספרה של שרה הלפרין "ד"ר א' בירם וביה"ס הריאלי", בהוצאת ראובן

כחלק מתפיסתו החינוכית של ד"ר בירם הוקמה בבית הספר הריאלי פנימייה, שמטרתה לאפשר לתלמידים "מתאימים" מהתפוצות ומחוץ לחיפה להתחנך במוסד הפנימייה נפתחה בפסח 1923 ופעלה עד 1939. סיפורם של המפעל החינוכי ושל הבניין שבו פעלה הפנימייה מוצגים במאמר זה.

דאר היום 13.03.1923

דאר היום 22.09.1925

* יעקב שורר, חוקר תולדות חיפה, מדריך טיולים, מחבר הספר "לטייל בחיפה"

מס (1970): "יחד עם ניהול העבודה המשקית דאגה גב' בירם לחיים הפנימיים בפנימייה. יום יום ישבה עם הקטנים ושוחחה אתם. בימי שישי שיחקה אתם וחילקה להם מגדנות לשבת. לעיתים אף יצאה עמם לטיול לילה. החניכים הגדולים היו יוצאים לבדם בליל שבת ובמוצאי שבת. שהייתם מחוץ לבית הוגבלה עד לשעה 10.30 בערב. בשעה זו עמד המנהל ליד השער לקבל את פניהם.

כדי להחדיר מסורת יהודית ללב התלמידים, במיוחד לאלה שבאו ממשפחות רחוקות מיהדות, השתדלו ליצור בפנימייה הווי יהודי, בעקר בימי שבת ומועד. תפילת שבת, שהתנהלה מטעם ביה"ס באחד מחדרי ביה"ס, עברה לפנימייה ומעתה התחילו לילות שבת בפנימייה בתפילה וברכות, שהסתיימו בלימוד פרשת השבוע לאחר הסעודה. הסעודה תובלה בזמירות שבת בהשראתו של ד"ר גויטיין, המחנך הצעיר יפה הקול. חוויות אלו נחרתו בלב התלמידים ורישומם נשאר לשנים רבות."

אך העיקר בפנימייה הייתה הדאגה ללימודים. הדרישות הלימודיות של ביה"ס היו גבוהות, וילדי הפנימיה, שחלק מהם בא מחוץ-לארץ והיה חסר ידיעה בשפה העברית, התקשו בלימודים. כדי לעזור להם פיתחו מחנכי הפנימיה שיעורי הכנה מאורגנים והשליטו משטר לימודים שלפיו לא יתבזבז זמן אחר הצהריים. משעה שלוש אחר הצהריים עד ארוחת הערב נדרשו החניכים להישאר בחדרי העבודה ולעבוד בשקט תחת השגחת המחנכים. משגמרו את הכנת שיעוריהם הותר להם לקרוא בספר או לכתוב מכתבים, אך היציאה החוצה נאסרה עליהם.

ברם, הייתה גם הרפיה במשטר החזק וזאת בשעות שהוקדשו לבידור החניכים ובמיוחד בחגיגות ונשפים שנערכו בפנימייה. רושם מיוחד השאירו נשפי פורים על תלבושותיהם הססגוניות. ההכנות לנשפים אלה העסיקו את חניכי הפנימיה שבועות רבים קודם לכן ונתנו ביטוי מוחשי לדמיון ולהומור של תלמידים החיים בצוותא.

המשטר החזק שחל על סדרי הלימודים ומנהגי החיים, שביניהם נקבעה כחובה התפילה בשבתות וחגים, עוררו התנגדות בלב החניכים. אעפ"כ הרגישו ביחסו האבהי והאישי של המנהל וצייתו לדרישותיו. עד סוף ימיו קיים ד"ר בירם קשר הדוק בינו לבין חניכים שונים, אף אם הפליגו למרחקים.

למרות הקשיים התקיימה הפנימיה עד מלחמת העולם השנייה והישגיה היו יפים. היא הוסיפה תלמידים לביה"ס, עזרה לאיזון תקציבו ובמיוחד קירבה נוער עברי מחו"ל להווי הארץ וקשרה אותו אליו. חלק ניכר מבין אלה שהתחנכו בפנימייה נשאר אח"כ בארץ ונקלט בה."

בית וולפסון ניצב עד היום ברח' קסל 3, ולומדות בו כיתות היסוד של בית הספר הריאלי הדר הכרמל. ב-2013, כשמלאו לבית הספר הריאלי מאה, נחשפו במבנה ציורי קיר נדירים על קירות חדר האוכל לשעבר. הציורים בסגנון אר-דקו וכוללים אורנמנטים גיאומטריים וצמחיים, משולבים יחד בהרמוניה, צבע וצורה. שי פרקש, בוגר מחזור נ"ו (1975) של בית הספר, ומי שמוכר כיום כמתעד ומשמר של ציורי קיר, חשף בהתנדבות חלק מהציורים הללו. לדבריו הם נעשו בטכניקת "סקו" (פיגמנטים מעורבים בדבק עצמות), וציורו בידי צייר מנוסה שניכר כי היה בקי במלאכתו (שמו אינו ידוע לנו). פרקש מדגיש כי הציורים הללו הם נכס תרבות שחשוב לחשוף ולשמר בעבור הדורות הבאים.

מעבר לדרישות הלימודיות הושם בפנימייה דגש על ערכי התנהגות ומשמעת ועל מסורת יהודית. לצד משטר הלימודים הקפדני הונהגו גם חיי חברה ופעילויות בידור.

בשנת 2013 נחשפו בבניין, במקום בו שכן חדר האוכל, ציורי קיר נדירים. ניתן לראותם מודגשים בתמונה של חדר האוכל שצורפה למאמר זה.

המאמר מוקדש לזכרה של חברת העמותה חנה בן ארצי ז"ל, שהייתה מנהלת של כיתות יסוד בבית הספר הריאלי העברי.

תודה לשי פרקש ולארכיון בית הספר הריאלי בחיפה.

פרי גני הנה הבאתי מלוא הטנא רב פאר

- חגיגת שבועות בחיפה

יאיר ספרן* ותמיר גורן**

עם חידוש היישוב היהודי החקלאי בארץ-ישראל בראשית המאה העשרים לקחה על עצמה התנועה הציונית לצקת תוכן חדש בשורה של חגים יהודיים, ביניהם גם חג השבועות, כסמל ל"חידוש ימינו כקדם". ראשון החגים שחודשו היה חג הפורים, שנחוג בנשפים ובתהלוכת "העדלידע" בתל אביב. העיר חיפה התקנאה בחגיגות אלה, שהוציאו את שמה של תל אביב למרחקים, והחליטה כי גם לה, כמרכז יישובי העמק, הגליל והשומרון, מגיעה הילולה. החג שנבחר לשם כך היה חג השבועות, ובשמותיו הנוספים חג הביכורים, חג הקציר וחג מתן תורה, שבו העלו בעבר עובדי האדמה את מנחת ביכוריהם לבית המקדש. מועצת מורי ארץ-ישראל למען הקק"ל קראה ב-1927 לנקודות ההתיישבות החקלאיות בעמק לחוג את הבאת הביכורים לקרן באסרו חג של שבועות. החגיגות בחיפה התקיימו בשנים 1930-1934, והמאמר יספר עליהן ויעמוד על ייחודיותן ותרומתן להווייה החיפאית.

החגיגות הראשונות

החגיגה הראשונה בחיפה, במתכונת אזורית, התקיימה ב-3.6.1930 בחצר הטכניון. המוני אדם באו לראות את ילדי חיפה ויגור שהביאו ביכורים מפרי האדמה וממוצרי המפעלים החיפאיים "שמן" ו"הטחנות הגדולות". תזמורת "הפועל" הנעימה בנגינות, ומקהלת בתי הספר בחיפה שרה משירי הארץ בניצוחם של המורה לזמרה פרידמן-לבוב והמורה עזרוני דיבר על רוח החג. החגיגה השנייה התקיימה ב-24.5.1931, גם היא בחצר הטכניון, לשם הגיעו ילדי בתי הספר בתהלוכה שצעדה ברחובות הדר הכרמל. כל בית-ספר צעד עם דגלו כשבראש מובילה תזמורת החצוצרות של הפועל. מקהלת ילדים הנעימה בשירה וסלי הביכורים נמסרו כשי לקק"ל. בסוף האירוע נערכה באמפיתיאטרון הצגת מנחה לילדים.

חגיגות מפוארות

ב-1932 החליטה ועדת החגיגות של ועד הדר הכרמל לאחד בחגיגה עממית גדולה את כל יישובי צפון הארץ, שהוזמנו להציג מפרי עמלם. שליחים יצאו מבעוד מועד לגליל, לעמק ולשומרון, להאיץ במתלבטים. בעיתונות התקופה מתועדות התלבטויות של המוזמנים האם להצטרף לחגיגות בחיפה או לחגוג במתכונת מצומצמת יותר. ישיבה מיוחדת בעניין זה התקיימה בעפולה, ונציגי חיפה שכנעו את תושבי העמק להצטרף לחג בעיר, בהבטיחם שהחגיגות לא יאמצו את הסגנון הבוהמי של ה"עדלידע" בתל אביב. לבסוף נפתח האירוע בהדר הכרמל במוצאי שבת, 9.6.1932, עם ברכות, תכנית אומנותית של שחקני תיאטרון "האוהל" בראשות משה הלוי, מופע של אתלטים מאגודות הספורט, ריקודים של תלמידות הסטודיו של האחיות אורנשטיין, והופעה של מקהלת מועצת פועלי חיפה ומקהלת "הזמיר". בחוצות העיר התקיימו נשפים נוספים, ולמחרת בבוקר נערכה שחרית לילדים באולם מכבי. שיאו של האירוע היה בתהלוכה החגיגית של נושאי הביכורים, בשעות אחרי הצהרים. בגן בנימין נערך טקס "העטרת הביכורים", ומשם התקדמו החוגגים ברחובות הדר הכרמל לרחבת הטכניון, שם הועלו הביכורים. נושאי הביכורים התקבלו על ידי מקבלי הטנא שעל הבמה בנוסח שהיה נהוג בבית המקדש, בהכרזים "אחינו בואכם לשלום". בהמשך היום נפתחה התערוכה "חיפה עיר העתיד" בבית הספר הריאלי, בה הציגה הקהילה העברית בעיר את פועלה. בטכניון הוצגו יצירות של אומני ארץ-ישראל, וברחבי העיר התקיימו הרצאות וטיוילים מאורגנים בעיר ובהר הכרמל. נשפי הסיום נערכו באולם "מכבי", שהיה צר מלהכיל את החוגגים.

לחגיגות היו גם מקטרגים, למשל העיתונאי ישעיהו קרניאל שלגלג ב"דאר היום" על סדרי הטקס ועל עצם המחשבה שחיפה עשויה להיות מקום הולם לאירוע כזה. הוא סבר

בתחילת שנות השלושים של המאה העשרים ניסו המוסדות הציוניים לחדש את החגים היהודיים בארץ. המאמר סוקר את חידוש חגיגות השבועות בחיפה, ואת הרחבתן מאירוע מקומי לילדים לחגיגות עממיות רחבות היקף, בהשתתפות קהל מגוון מהעיר ומישובים נוספים בצפון הארץ.

* יאיר ספרן, חוקר את תולדות חיפה בעת החדשה וחבר בעמותה לתולדות חיפה
** ד"ר תמיר גורן, מרצה בכיר במחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן

שהחיפאים מחקים כתוכי את אנשי תל אביב. נראה שגם מנחם אוסישקין, במכתב לא חתום על נייר מכתבים של הקק"ל, זעם על כך שהנשף במוצאי שבת הסתיים ללא שירת "התקווה". הוא טען גם שהצבע האדום, הפועלי, שלט בכל והצבעים כחול ולבן כלל לא נראו. "בכלל", כתב אוסישקין, "בסדרכם את חגיגת הבכורים בשנה הבאה עליכם להחשב הרבה יותר עם רגשות הקהל, שחלק גדול ממנו נמנה על החרדים, שכן צריך חג הבכורים להיות חג של האומה ולא [של] חלקה". למרות זאת הודה אוסישקין בלבביות למארגנים ואיחל להם הצלחה בשנים הבאות.

לקראת החג ב-1933 דרשה הרבנות בחיפה מוועדת החגיגות לשנות את שמו ל"זכרון ביכורים", בטענה שמאז שחרב בית המקדש אין מביאים יותר מנחות לבית המקדש. מעניין שלמרות דרישה זו הוצג בטקס הפתיחה באותה שנה מחזה בשם "חג הטנא", שהיה שחזור של טקס הבאת ביכורים במקורות: מחנה העולים לרגל ליד שערי ירושלים, נכבדי העיר היוצאים לקראת הבאים, הגעת העם החוגג להר הבית ומסירת השי ללוויים. המציגים היו גם הפעם חברי תיאטרון האוהל, והעיבוד הספרותי הוכן על ידי אברהם שלונסקי. לקראת החגיגות פרסמה הוועדה חוברת מפוארת בחסות עסקים שתורמו להן, ומדיווח בעיתון "השער" אנו יודעים שהן התפרשו על כמה ימים. לאחר פתיחה חגיגית נערכו אירועים לילדים, ותהלוכת הביכורים החגיגית עברה דרך שני גשרים שנבנו ברחוב הרצל: על הגשר המזרחי, בסביבות רחוב העלייה (ארלזורוב של ימינו) נתלו השלט "ברוכים הבאים", אשכול ענבים וציור של שתי יונים (סמל החג), ועל השער השני, באזור הטכניון, הוצבו שני אריות מכונפים. בגן הטכניון ניגנה תזמורת המשטרה ונשף הסיום נערך בבית העולים בבת גלים.

גם הפעם היו אירועים שפגמו בשמחה, וכך למשל פרסם "דאר היום" מכתב של קבוצת "בריתאים" (חברי בית"ר), שהתעמתו עם החוגגים כי לטענתם מנעו מהם מוסדות הקהילה להשתתף בצורה מאורגנת בחגיגות. אך רוב התגובות היו חיוביות: קורא בשם "נחום איש גמ-זו" סיכם במכתב לעיתון "דבר" את רשמיו: "זכות גדולה היא לחיפה שקבעה לחג המרכזי את חג הביכורים, הרווי ברכת האדמה, עמל כפים ריח השדה אשר ברכו האלוהים החג הזה מרומם ומטהר, מחנך את הנוער ומכניס תוכן ציבורי לאומי עשיר לתוך חיי חיפה היהודית". נתן אלתרמן, שכתב באותה תקופה בעיתון "הארץ", סיפר במאמר ארוך על יופיים של החג והעיר, אבל כתב שחסרה לו שמחת העדלידע בתל אביב. ב' עוזיאל "התגרה" באנשי תל אביב: "מה אתם במסכות? אנו בעגלות מלאות כול טוב - הקדש לקרן הקיימת. מה פורמכם בין מאות שנים ... מימי הביניים ועד הנה? חגנו ... עתיק ממנו - מימי שבת ישראל על אדמתו בטרם ישים מסוה על פניו".

על החגיגות ב-1934 נכתב בעיתון "דבר": "חיפה הומה אדם. מהנהלת הרכבת מוסרים כי עד יום שבת בבוקר נמכרו כ-7 אלפים כרטיסי נסיעה מת"א לחיפה. מארגני החג מעריכים את מספר האורחים שהגיעו כבר לחיפה ב-15 אלף איש ומחכים כי מספרם יגיע עד 25 אלף". ברחוב הרצל הוקמו שערי כבוד ותאורה מיוחדת סודרה ברחובות. בגן בנימין הוקם מגדל אור גבוה וברחוב הרצל הוצב מגן דוד ענק מואר בפנסי חשמל. על הצד האומנותי הופקדו דניה וצבי לוי, מנהלי הסטודיו הדרמטי בקיבוץ עין חרוד. בחוגגים היו גם הלורד מלצ'ט (ממנהיגי יהדות בריטניה), ראש העיר חסן שוכרי, נשיא הקק"ל מנחם אוסישקין, מייסד חברת החשמל פנחס רוטנברג, פקידי ממשל וקציני משטרה. בקהל הצופים נראו גם משפחות ערביות. לראשונה צולמו החגיגות על ידי קרן היסוד בסרט שהופץ ברחבי העולם היהודי.

החגיגות שלא התקיימו

החג של שנת 1935 אמור היה להתקיים ביום שישי, ואנשי ההתיישבות העובדת דרשו שיועבר למוצאי שבת ויום א' שאחריהם, כדי שלא יפסידו יום עבודה נוסף בעונת הקציר. החוגגים החרדים דרשו לקיים את החגיגות ביום שני מחשש לחילול שבת, והקק"ל, שהיה לה חלק מרכזי בארגון החגיגות, קיבלה את עמדתם. סופר "הארץ" בחיפה הסביר מפי הצייר הרמן שטרוק, תושב חיפה וחבר בדירקטוריון הקרן, כי רוב התרומות לקרן מגיעות מחוגי הדתיים בפולין, והיא חייבת הייתה להתחשב ברגשותיהם. לבסוף בוטלו החגיגות באותה שנה.

בהדרגה התרחבו קהל החוגגים וימי החגיגות, והתגובות החיוביות העלו את קרנה של חיפה בארץ. החג התפרסם כחגו של היישוב כולו. האירועים, שהחלו כתהלוכות של ילדים נושאי סלי ביכורים, התפתחו לחגיגות רבות משתתפים שכללו גם תכנית אמנותית, תהלוכות גדולות, הופעות של אתלטים, תערוכות וברכות של מנהיגי היישוב.

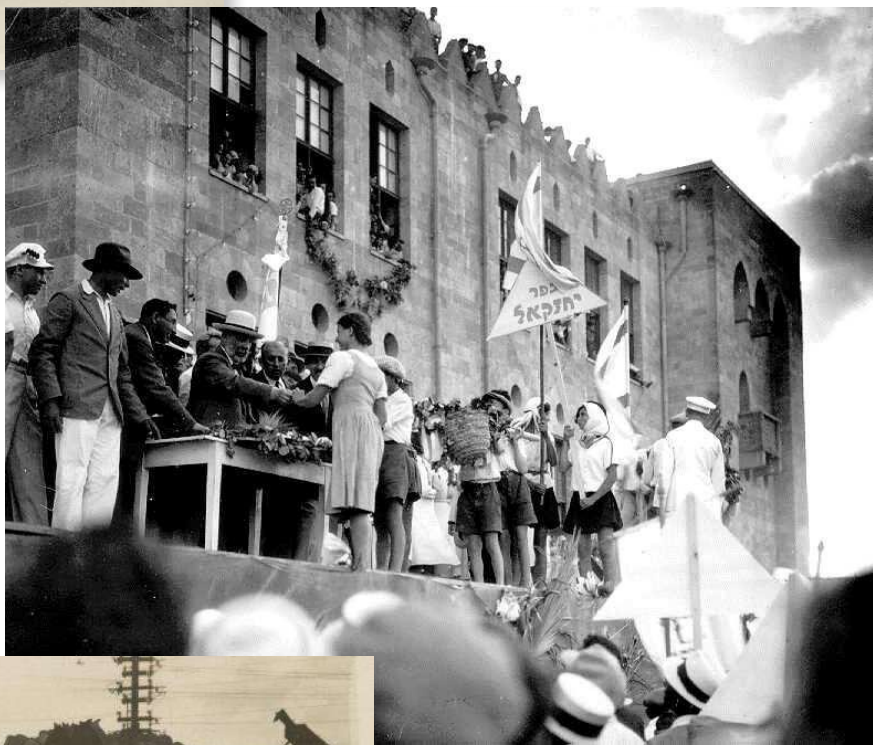
לצד השבחים היה גם ערעור על הבחירה בחיפה לאירוח החגיגות. נמתחה ביקורת על אופן ארגון ועל אי ההתחשבות בצרכי אוכלוסיות מיעוט ובעיקר ברגשות החרדים.

בשנת 1935 בוטלו החגיגות לדרישת החרדים, מחשש לחילול שבת. עם פרוץ המרד הערבי הגדול בוטלו החגיגות העממיות, והן לא חודשו מאז.

בתקופת מאורעות 1936-1939 (המרד הערבי הגדול) נמנע קיום החגיגות. מ-1937 התקיימו אירועים בהיקף קטן יותר, שהשאירו אמנם רישום על המשתתפים אך לא השתוו לחגיגות הנרחבות של השנים הקודמות. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה תמה המסורת הקצרה של חגיגות ביכורים בחיפה, והיא לא חודשה מאז.

ממשמר העמק לקק"ל

מנחם אוסישקין מקבל שי

שער היונים ברחוב הרצל

ממעשיות חיפה

סיפור יאיר ספרן*

עיקר המידע שיש בידינו על החיים והאירועים בארץ בשלהי התקופה העות'מנית נלקח מספרי נוסעים שתרו את הארץ או באו להתיישב בה, והשאירו לנו את סיפוריהם בכתב. אחד מאלה שפקדו את הארץ במחצית השנייה של המאה ה-19 היה ר' שמעון בְּעַרְמָאן (ברמן), שסייר בה פעמיים. מטרת ביקוריו הייתה הקמת "חברת ישוב הארץ הקדושה" לשם רכישת קרקעות, אך הניסיון לא צלח.

בשהותו הראשונה בארץ, בשנים תרל"א (1871) ותרל"ב, התגורר ר' שמעון בטבריה, וביקר בחיפה פעמיים. בספרו "מסעות - שמעון רייזע בעשריבטנג אים הייליגען לאנד (רשמים מדרכי לארץ הקדושה)" מאת שמעון בערמאן איש קרקא (קרקוב), שיצא לאור בידי שנת תרל"ט (1879) בקרקוב, סיפר על ניסיונותיו להקים יישוב יהודי בארץ הקודש. חיבה מיוחדת הייתה לו לחיפה, משום שהתרשם מאד מהצלחת הגרמנים הטמפלרים בבניין מושבותיהם. בספרו קרא לבני ישראל: "הנה הביטו וראו מה אפשר לעשות ואינכם עושים!".

המעשייה שלפנינו מתבססת על שלושה מקורות: המאמר "חיפה היהודית לפני 63 שנים", שהתפרסם בגיליון א' של העיתון "השער" שיצא לאור בחיפה ב-1933; "ספר מאה שנה" בעריכת יצחק טריוואקס ואליעזר שטינמן, שיצא לאור בתל אביב ב-1938, וספרה של רינה אייל "סובו פניכם", שבו ריכזה את מאמריו של אביה, שמואל בן-שבת, ואת זיכרונותיו מראשית ימיו בחיפה.

נפתח ונזכיר את עדותו של העסקן הציוני זאב קלונימוס ויסוצקי, שביקר בארץ בשנת תרס"ה (1885): "לפני 14 שנה, טרם הציגו האשכנזים (הטמפלרים הגרמנים) רגלם על אדמתנו הקדושה, לא נראתה ולא מצאה עגלה בכל רחבי ארה"ק (ארץ הקודש), ולו שילמו אז לישמעאלי, אשר הורגל לנוע על חמורו או לרכב על סוס, כי ייסע בעגלה, גם אז לא היה מקבל עליו אחריות הנסיעה בעגלה".

וכך כתב ר' שמעון ברמן על חיפה: "... היא עיר קטנה ועתיקה שבארץ הקדושה. שמה נזכר בגמרא בקשר עם ר' אבדימי דמין חיפא". אך למרות קוטנה, כתב, בכל זאת הרגישו בעת שהותו בה כי היא יורשת לאט את מקומה של עכו. 13 קונסולים ממדינות שונות ישבו בחיפה בתקופה זו ואחד מהם, ההולנדי, היה יהודי ספרדי בשם לייאונס. קהילה היהודית בעיר מנתה כארבע מאות נפש, רובם ספרדים או "פרנקים" ואנשי המזרח. היו להם בית כנסת, שני בתי מדרש, תלמוד תורה ו"חכם" משלהם - תלמיד-חכם זקן. פרנסת כולם הייתה על מסחר. בין יהודי העיר היו שלוש משפחות מיוצאי אשכנז, וברמן סיפר שהן מסדרות לעצמן מניין נפרד שאליו מצטרפים יהודים זרים שעברו בעיר. אחת מהשלוש הללו הייתה משפחתם של יעקב גאלדצוויג (גולדצוויג), אשתו ובניו. הוא היה שכן שהתעסק גם באקספדיציה (דברי דואר), אבל נהנה מ"החלוקה". דודתו שָׂרָקָע, אשת חיל ובקיאיה בלשון הקודש, ניהלה אכסניה שהייתה לדעת ברמן הנקייה ביותר בארץ.

המשפחה השלישית הייתה זו של הרב יוסף ממונטש - איש זקן שעלה באחרית ימיו לארץ הקדושה והביא מרומניה חסכוניות, כמה מאות גילדנים. כדי לפרנס את משפחתו רכש עם אחד מהספרדים בני חיפה פרד, להרכיב עליו נוסעים לטבריה ובחזרה, אך השותף ברח עם הפרד והרב ממונטש נשאר קרח מכאן ומכאן. הוא עשה ניסיון עסקי נוסף והקים שותפות עם ר' ברל, בן צפת שהיה מלמד במקצועו אך בקי גם במלאכות שונות. ר' ברל ידע להפיק יין שרף מענבים, צימוקים ותאנים, ולבשל דבש מחרובים. הם סיכמו שהרב ממונטש ייתן את הכסף הנדרש לעסק, ר' ברל יכין את המרקחת והם יחלקו ברווחים. הרב ניסה לשכנע את ר' ברל שיעבור עם משפחתו לחיפה, והפליג בסיפורים על חידושי הטמפלרים, שכנו לעצמם בתים יפים ונטעו לעצמם גנות יפות, ובעיקר על הסוסים שיש

מספרות המסעות שמביא המספר מתקבלת תמונה של החיים בחיפה של שלהי המאה ה-19. חיפה מוצגת כיורשת של עכו. קהילה יהודית בת ארבע מאות נפשות, רובם מעדות המזרח ופרנסתם - "על המסחר". חיי המשפחות שהגיעו מאשכנז מתנהלים בנפרד.

*יאיר ספרן, חוקר תולדות חיפה בעת החדשה וחבר בעמותה לתולדות חיפה

להם ועל העגלות שבהן הם נוסעים ומובילים מסעות. ר' בערמאן מתאר כך את השיחה בין השותפים:

תמה ר' ברל: מה זה סוס ועגלה?

עונה הרב: חמור חמורתיים! האין אתה יודע מהו סוס?
כן, אני יודע, משיב ר' ברל, אולם מה פירוש סוס ועגלה?
הלא מקרא מפורש הוא, אומר הרב. עגלה!
באמת. אבל איזה דמות לזו? מקשה ר' ברל.

ועד כמה שהרב ממונטש לא ביאר לו, לא נתקבל הדבר על לבו. כי בצפת ובכל הסביבה לא ראו האנשים מעודם דבר כזה. והוחלט שיראה את הפלא בחיפה במו עיניו, ככתוב "טוב מראה עיניים ממשמע אוזניים". ביום שני של פסח הלכו השניים לטייל על שפת הים בקצה העיר, ושמעו מרחוק את הגרמנים באים בעגלותיהם. צעק הרב: ברל! ברל! בא ר' ברל במרוצה כל עוד נשמתו בו, והסוסים והעגלות עברו על פניהם בחיפזון. והנה ר' ברל ניצב כנציב מלח, ומרוב התפעלות לא היה בכוחו לבטא אלא: אובה! עגלה! סוסים ועגלה! פלאי פלאים.

חיפה נבדלת מעכו ומצפת במגורי הטמפלרים ובחידושיהם, ובעיקר בסוסים ובעגלות "שבהן הם נוסעים ומובילים מסעות".

חיפה - עיתונות מקומית של פעם

הוצאה חד פעמית של עיתון מקומי שיצא בחיפה. העיתון לא חושף את שם העורך או את זהות המערכת. גם שמות הכותבים כמעט ואינם מופיעים בעיתון. יצוין כי העיתון יצא לאור ב-24.3.48. הכותרת (הממשלה היהודית הוקמה) צופה פני עתיד..

ידיעות

חיפה, יום ד' י"ג אדר ב' תש"ח 24.3.48 המחיר 10 מא"י YEDIOTH EREV

„פנינה" מדברי בויין

גנים אותנו כשאנו מנסים לצאת. מגנים אותנו כשאנו על מה שעלו להתרחש ל- אחר שצא - סבורני כי כל שנקדים לצאת כן יוטב לנו

הממשלה היהודית הוקמה

לא יהיה חלל ריק בארץ - הקץ לתורה ובוהו

בשולי החדשות

הכרזה על הקמת הממשלה העברית
לב כל יהודי בישבו ובתפוצות
הורה רוב היום עם שמירת התב"ח
גורל של המדינה העולמית על
הקמת הממשלה העברית.
המאורע לו ציטנו אמנו: בתוך
הנה זה חדשים עומדים כמערכת
על קיומנו וכוונתנו. הדבר אשר
נאה דורות חלמו עליו בסופיים
וביתוליהם היה למטעם.
ובתוך שעת התהוותה הגדו
לנו עניינינו פקודות למאבק החל
ובתוך לא יוצג. מלל ריקי ב'
ארצנו עד 15 באפריל תש"ח
ממשלה העברית על חלל התחום
כל מירצת העולמה להתחבר עקב
מעשי ארבינו ומשגנו.
כי בלב העם העברי בארץ ור
בתפוצות. בנר מאד להפקידו התי'
מטרי שטחיו על עממנו לא פחה
אשר כלל עם אחר בארצנו או ברכות
אשר הקמת הממשלה העברית
מסודרתיה המלא נאום כל כל
אחד מאתנו כאשר הוא במקרים
עמדת יתר עד ויתר שאם בבוש
החזנו ובתחילתו נספגו למען
שלה העברית אשר תליכנו
הממשלה תצא אל ביצוע המדינה ה'
עברית העצמאית.
חיים אהרנבוין

המונחים והרסים על ידי המס'
שלה הנכבדות.
ה. ירי העם היהודי מושטות
לשלוש עם העם הערבי. המדינה
היהודית תהיה מוכנה לשחק פעול'
לה ולקשרו קשריברית מאמימים
עם המדינות השכנות לחיזוק הש'
לשם כעולם ולהפחת ארצותיהם
והתקדמותן.

ד. מיר עם ביטול משטר המנ'
טד ולא יאחר מה 15 באפריל ש. ג.
הפעל ממשלה יהודית זמנית והיא
תשתק פעולה עם נציגי ארצ' כי
שיחיו או בארץ. בינתיים נעשה
כל המאמצים למינתנו או לכל ה'
פחות לצמצומו של התחום והכוונו
שקוממילה הנחמית סגבירה בארץ
וקמים במידת יכלתנו השירותים

צו המבחן מחלטה ארצ' והם
מודיעים:
א. העם היהודי והישוב הארצ'
ציראלי והנגדו לכל הצעה הע'
שיתחלב או לזרות הקמת ה'
מדינה היהודית.
ב. אנו סוללים בכל חוקי מש'
ב. נאמנות ארצ' אילו חלום
עצב ביותר. משטר זה מירוש'
נשלט. עצמאותה של ארצנו וע'
המדינה הפוליטית כן מדב'
רם על התפטרות קרובה של
ממשלת גוראשי מה ועל מט'
שלת ישראל מראש כבוריה.
ח. הממשלה האלה נתונה
במשטר בגלל היותה עם מעצ'
פחה ארצו. נקראשי מה נתן
לחץ חוק של האופוזיציה בגלל
מאמציו להחיש את המשא ומת'

זוה דבר ההכרחי:
המדינה היהודית והנהלת העד'
הלאומי שטעו בצעו ובתמיחה על
המדינה של נציגי אמריקה במוע'
ועדת הביצוע
תמשיך בפעולתה
ועדה הביצוע להגשמת ה'
החלוקה של א"י החליטה א-
מש להמשיך בפעולתה ל-
מען הגשמת החלטת האו"ם
על אף הסתי האמריקאית.
כי רק מילאח האו"ם ראית
הפסקת את פעולתה.

הפסקת שרותי הדין
לארץ ישראל
קהיר מאה סופרנו. הנהלת ה'
דואר בטריסטה פרסמה הודעה ש'
בתואם להודעה שקבלה משטר'
הדואר הבינלאומי בכרן החלט'
על הפסקת שירותי דואר הבינול'
מ 10-4-48. החל מיום 10-4-48
גם הדואר הארצי יפסק החל מיום
10 באפריל.

ממשלות ערב מתפטרות

עם אגליה. אילו מראש נתק'
על ידי מתנגדיו לאחר תשיטה
בנ. כמו שעתה לפניו ממשלת

אנשי כנופיה משתוללים בחיפה

בבוקר גורמת סכנות טקסי יתר'
זית ויהודי אחד נפצע.
זמן קצר אחר כך נפצעו שני
יהודים ברחוב המלכים. כמו כן
נפצע נהג סכנות משא ליד תח'
נת הרכבת. נתגז העליות להי'
מלטה אולם סוכנותיו העולמה באש.

בבוקר אילו הערבים ביריות'
בעקרו התחילת בחיפה. בשעה 6
ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

בבוקר גורמת סכנות טקסי יתר'
זית ויהודי אחד נפצע.
זמן קצר אחר כך נפצעו שני
יהודים ברחוב המלכים. כמו כן
נפצע נהג סכנות משא ליד תח'
נת הרכבת. נתגז העליות להי'
מלטה אולם סוכנותיו העולמה באש.

בבוקר אילו הערבים ביריות'
בעקרו התחילת בחיפה. בשעה 6
ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

חוק הפינוי נתקבל בקבינט הבריטי

ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

ישראל ולפעול במקום הסכנת'
למען השלום בין העמים היצורים
מקום לדבר בליק סכאסע

הגליון הערבי מתבצר

כדי לראות את החלל הערבי מת'
נשק על האומות הערביות. מסק'
המלון תוכר בנאומיו את מאמציו
לדאגה מרכזי בן 45 ב. מא. א. י'
כנת השולעים. מצד קל. ליביה'
כרוכסוב חובא חיון דוד. מנהל
החנת חובבת הישגה. מצד קל.
מוריה.

כדי לראות את החלל הערבי מת'
נשק על האומות הערביות. מסק'
המלון תוכר בנאומיו את מאמציו
לדאגה מרכזי בן 45 ב. מא. א. י'
כנת השולעים. מצד קל. ליביה'
כרוכסוב חובא חיון דוד. מנהל
החנת חובבת הישגה. מצד קל.
מוריה.

כדי לראות את החלל הערבי מת'
נשק על האומות הערביות. מסק'
המלון תוכר בנאומיו את מאמציו
לדאגה מרכזי בן 45 ב. מא. א. י'
כנת השולעים. מצד קל. ליביה'
כרוכסוב חובא חיון דוד. מנהל
החנת חובבת הישגה. מצד קל.
מוריה.

כדי לראות את החלל הערבי מת'
נשק על האומות הערביות. מסק'
המלון תוכר בנאומיו את מאמציו
לדאגה מרכזי בן 45 ב. מא. א. י'
כנת השולעים. מצד קל. ליביה'
כרוכסוב חובא חיון דוד. מנהל
החנת חובבת הישגה. מצד קל.
מוריה.

כוח ממשלתי לעיריית ערביות

שלטונות הדיעו לראש עיריית'
בית שאן על החלטתם להעביר
לעיריית ארצ' בניני המפי'
עמדות התחנות

שלטונות הדיעו לראש עיריית'
בית שאן על החלטתם להעביר
לעיריית ארצ' בניני המפי'
עמדות התחנות

שלטונות הדיעו לראש עיריית'
בית שאן על החלטתם להעביר
לעיריית ארצ' בניני המפי'
עמדות התחנות

שלטונות הדיעו לראש עיריית'
בית שאן על החלטתם להעביר
לעיריית ארצ' בניני המפי'
עמדות התחנות

עוהנאים אמריקניים במקרים ביפו

לצד את העבריים בעמדות ערי'
בית אולם החרב מאכר עליהם
מטעם „המפקדים".

לצד את העבריים בעמדות ערי'
בית אולם החרב מאכר עליהם
מטעם „המפקדים".

לצד את העבריים בעמדות ערי'
בית אולם החרב מאכר עליהם
מטעם „המפקדים".

לצד את העבריים בעמדות ערי'
בית אולם החרב מאכר עליהם
מטעם „המפקדים".

י"ד הועד הערבי העליון נודד...

בירות (מאת סופרנו המיוחד).
שיא הועד הערבי העליון שית'
גורר בחיפה האחרונים בקיור

בירות (מאת סופרנו המיוחד).
שיא הועד הערבי העליון שית'
גורר בחיפה האחרונים בקיור

בירות (מאת סופרנו המיוחד).
שיא הועד הערבי העליון שית'
גורר בחיפה האחרונים בקיור

בירות (מאת סופרנו המיוחד).
שיא הועד הערבי העליון שית'
גורר בחיפה האחרונים בקיור

משוט בעתונות הערבית

רין ארץ של „פטרות". אך עלינו
להסתר מן ישרו אותנו התפרזות'
האלה יש ללמד את ארבינו לתק'
שלא יוכל עוד לבצע פעולות ב'
גידה והוקפנות. עלינו לדעת להע'
רין מה שהאויב עלול לעשות ה'
יום ומחר. אנו אומרים. ואת מתוך
בשוק בנאומיו המופיע.

רין ארץ של „פטרות". אך עלינו
להסתר מן ישרו אותנו התפרזות'
האלה יש ללמד את ארבינו לתק'
שלא יוכל עוד לבצע פעולות ב'
גידה והוקפנות. עלינו לדעת להע'
רין מה שהאויב עלול לעשות ה'
יום ומחר. אנו אומרים. ואת מתוך
בשוק בנאומיו המופיע.

רין ארץ של „פטרות". אך עלינו
להסתר מן ישרו אותנו התפרזות'
האלה יש ללמד את ארבינו לתק'
שלא יוכל עוד לבצע פעולות ב'
גידה והוקפנות. עלינו לדעת להע'
רין מה שהאויב עלול לעשות ה'
יום ומחר. אנו אומרים. ואת מתוך
בשוק בנאומיו המופיע.

רין ארץ של „פטרות". אך עלינו
להסתר מן ישרו אותנו התפרזות'
האלה יש ללמד את ארבינו לתק'
שלא יוכל עוד לבצע פעולות ב'
גידה והוקפנות. עלינו לדעת להע'
רין מה שהאויב עלול לעשות ה'
יום ומחר. אנו אומרים. ואת מתוך
בשוק בנאומיו המופיע.

